

UCHWAŁA Nr XII/58/16

Rady Gminy Turośl

z dnia 11 marca 2016 r.

w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6) ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 r., poz. 594, poz. 1318; zm. z 2014 r., poz. 379) uchwala się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Strategię Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku”, stanowiącą załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Turośl.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

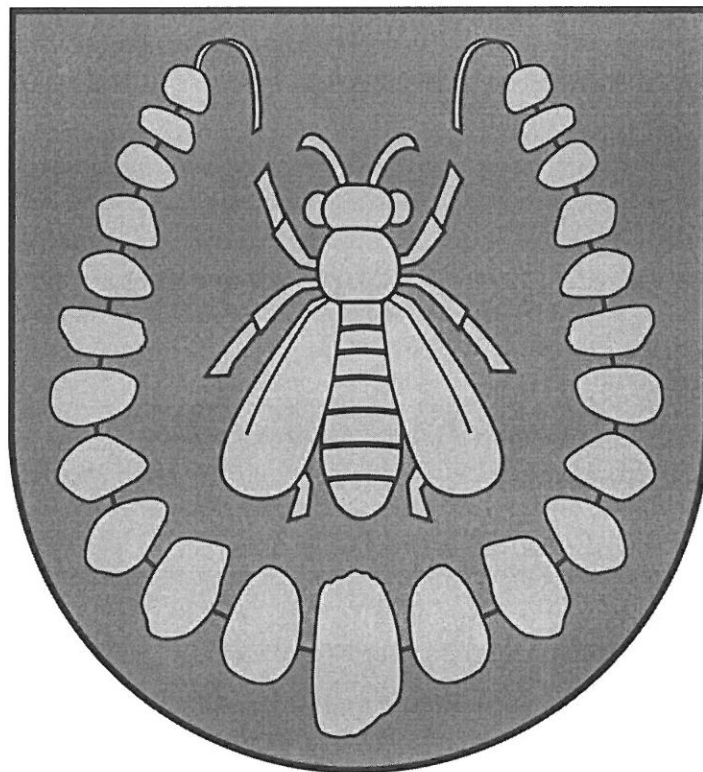
Przewodniczący Rady

Sławomir Milewski

Załącznik do Uchwały Nr XII/58/16
Rady Gminy Turośl
z dnia 11 marca 2016 roku

GMINA TUROŚL

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

TUROŚL 2015

OPRACOWANIE STRATEGII:

PB KONSULTING PIOTR BOCHENKO

ul. Pietkiewicza 4c/46

15-689 Białystok

Zespół w składzie:

Dr Agnieszka Zalewska – Bochenko – Uniwersytet w Białymstoku

Piotr Bochenko

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie	5
Metodologia prac nad Strategią	6
Nowy paradygmat polityki rozwoju	7
Założenia systemu zarządzania rozwojem	7
Nowy model prowadzenia polityki rozwoju	9
Polityka zorientowana terytorialnie	10
Diagnoza społeczno-gospodarcza Gminy Turośl	12
Położenie, powierzchnia, ludność	12
Demografia	13
Rynek pracy	15
Środowisko przyrodnicze i zasoby naturalne	17
Klimat	17
Geomorfologia i stosunki wodne	17
Gleby	17
Lasy i ogólna charakterystyka szaty roślinnej	18
Ogólna charakterystyka fauny	18
Walory krajobrazowe i przyrodnicze obiekty chronione	18
Zanieczyszczenie środowiska	22
Atmosfera	22
Wody	22
Infrastruktura techniczna	24
Komunikacja	24
Gazownictwo i ciepłownictwo	25
Zaopatrzenie w wodę	25
Gospodarka ściekowa	26
Gospodarka odpadami	26
Gospodarka	27
Podmioty gospodarcze	27
Rolnictwo	28
Turystyka	29

Infrastruktura społeczna	30
Oświata i wychowanie	30
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	30
Infrastruktura społeczno-kulturalna	31
Sport i rekreacja	32
Analiza SWOT	33
Wyzwania rozwojowe	35
Wizja i misja rozwoju	38
Matryca operacyjna	40
Gospodarka, edukacja i rynek pracy	42
Przyjazne środowisko naturalne	51
Komfort i jakość życia mieszkańców	56
Zarządzanie i kapitał społeczny	63
Zgodność Strategii z dokumentami wyższego rzędu	69
System monitorowania, ewaluacji i aktualizacji Strategii	73

WPROWADZENIE

Strategia Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku jest dokumentem planistycznym, wyznaczającym najważniejsze obszary, cele oraz kierunki rozwojowe samorządu, rozumiane jako kluczowe (strategiczne) zadania, realizowane w partnerstwie lokalnym, regionalnym i wojewódzkim. Wdrażanie niniejszych kierunków rozwoju odbywać się będzie poprzez realizację konkretnych projektów i przedsięwzięć samorządu i jego partnerów. Strategia stanowi narzędzie wspierania pozytywnych zmian społeczno-gospodarczych oraz niwelowania barier rozwojowych wspólnoty lokalnej.

Dokument jest wyrazem polityki rozwoju, przyjętej w drodze konsultacji społecznych, w którą zaangażowani zostali mieszkańcy Gminy Turośl. Uwzględnia potrzeby i oczekiwania całej wspólnoty gminnej, promując współpracę pomiędzy samorządem, sektorem gospodarczym, organizacjami pozarządowymi i inicjatywami obywatelskimi, jak również innymi podmiotami, mającymi wpływ na realizację celów i kierunków rozwoju, zawartych w niniejszej Strategii. Zapisy mają w perspektywie prowadzić do podejmowania (przez władze samorządowe, partnerów gospodarczych i społecznych) wspólnych decyzji koncepcyjnych, organizacyjnych i finansowych, zmierzających do kompleksowego wykorzystywania możliwości rozwojowych gminy oraz neutralizowania barier – osiągnięcie efektu synergii. Dodatkowo Dokument wpisuje się w system zarządzania Powiatu Kolneńskiego oraz Województwa Podlaskiego. W związku z tym, zawarte w niej cele korespondują z celami rozwojowymi większego obszaru, jakim jest Powiat Kolneński oraz Województwo Podlaskie. Sytuacja ta stwarza w przyszłości możliwości realizacji wspólnych projektów, co jest niezmiernie ważne w odniesieniu nowych zasad pozyskiwania środków unijnych w latach 2014-2020. Właśnie tworzenie partnerstw na etapie wdrażania zapisów Strategii będzie miało kluczowe znaczenie dla pozyskiwania zewnętrznych zasobów finansowych na realizację poszczególnych kierunków rozwoju. Przewidywane instrumenty realizacji polityki rozwoju w latach 2014-2020 wymagają bowiem zacieśnienia współpracy i skoordynowania działań podejmowanych przez samorządy oraz podmioty prywatne i organizacje pozarządowe w zakresie realizacji usług publicznych na rzecz mieszkańców, turystów, inwestorów, przedsiębiorców i innych klientów.

Strategia Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku uwzględnia wytyczne i rekomendacje, płynące z dokumentów nadrzędnych, jak Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, zaktualizowane dokumenty europejskie (Europa 2020), krajowe (Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju do 2030 r., Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju do 2020 r., Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju do 2030 r.) i regionalne, w tym Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020, która określiła nowe ramy funkcjonowania konkurencyjnego Podlasia.

Dokument realizuje nowe podejście do wdrażania polityk publicznych, przygotowujących Polskę do kreowania zrównoważonego, trwałego i intensywnego rozwoju z racjonalnym wykorzystaniem w pierwszej kolejności endogenicznych potencjałów (zasobów) i wsparciem środków pochodzących z funduszy Unii Europejskiej w nowym okresie programowania.

Opracowanie *Strategii Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku* ponadto stanowi odpowiedź na dynamikę zmian społeczno-gospodarczych, zachodzących w obrębie gminy, jak i w jej otoczeniu (rzeczywiste procesy i zjawiska – natury gospodarczej, społecznej, kulturowej, zarządczej, itp.), a także wynika z nurtu przesłanek formalno-prawnych, uzasadniających potrzebę weryfikacji dokumentów strategicznych wszystkich JST w kraju (konieczność przeglądu i weryfikacji Strategii w kontekście dostosowania założeń do wytycznych i rekomendacji, które płyną z dokumentów o charakterze nadrzędnym).

METODOLOGIA PRAC NAD STRATEGIĄ

Materiałami źródłowymi służącymi do opracowania *Strategii* są obowiązujące w Polsce przepisy prawa, w tym z zakresu ochrony środowiska informacje statystyczne i inne zebrane przez Wykonawcę oraz otrzymane z Urzędu Gminy Turośl. Pomocne były także ankiety przeprowadzone wśród mieszkańców Gminy. W opracowaniu przyjęto metodę prognozowania wynikowego, polegającą na ocenie planowanego rozwiązania i analizie możliwego wpływu obiektu na otaczające środowisko społeczne, gospodarcze i przyrodnicze. W przyjętych metodach zastosowano wielostopniowy tryb postępowania poprzez:

- analizę istniejących parametrów i czynników wg dostępnych danych, w tym analizę SWOT,
- analizę działań i elementów inwestycji, które mogą zmieniać stan istniejący, w tym opracowanie misji i wizji,
- analizę ilościową i ocenę zmian,
- określenie działań,
- określenie wniosków końcowych wynikających z przeprowadzonych analiz,
- sporządzenie oceny oddziaływania na środowisko Strategii.

Zebrane i przeanalizowane dane pozwoliły dokonać oceny środowiska społecznego, naturalnego i gospodarczego Gminy Turośl.

NOWY PARADYGMAT POLITYKI ROZWOJU**Założenia systemu zarządzania rozwojem**

Nowe wyzwania rozwoju regionalnego, zwłaszcza w kontekście spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej, spowodowały, zainicjowaną w 2009 roku, debatę odnośnie sposobu organizacji myślenia strategicznego na poziomie krajowym, jak i regionalnym. 27 kwietnia 2009 roku Rada Ministrów przyjęła „Założenia systemu zarządzania rozwojem Polski” – dokument określający wyzwania i zasady funkcjonowania systemu krajowego zarządzania strategicznego. Jeden z kluczowych wyznaczników polityki rozwoju, czyli spójność, rozumiana jest poprzez zidentyfikowane **węzłowe obszary tematyczne i jasno określone cele realizacyjne oraz integrację wymiaru społeczno-gospodarczego i terytorialnego strategii**. Dokument Rady Ministrów zaleca również **zapewnienie integralności wszystkich polityk sektorowych, dziedzinowych i regionalnych**, w tym również tworzonych i realizowanych na poziomie lokalnym. Kluczowe jest wprowadzenie ściślejszego **powiązania kompleksowych dokumentów strategicznych** (długookresowa i średniookresowa strategia rozwoju kraju) **z innymi dokumentami strategicznymi** (strategie rozwojowe o zasięgu ogólnokrajowym, regionalnym i lokalnym oraz różnorodne programy) tworzonymi dla poszczególnych dziedzin lub dla sektorów gospodarki. Powiązanie to powinno być tworzone na poziomie metodologicznym (struktura dokumentu, zarządzanie przez cele, monitoring, ewaluacja, itp.) oraz współzależności celów. Takie podejście wzmocni koordynację działań rozwojowych i poprzez synergię przyniesie większe efekty w wymiarze społeczno-gospodarczym, regionalnym i przestrzennym.

Na poniższym schemacie przedstawiony został aktualny system prowadzenia polityki rozwoju, oparty o **hierarchiczny układ dokumentów strategicznych, wzajemnie ze sobą spójnych i powiązanych**. Obejmuje on wytyczne płynące ze strategii Europa 2020, Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju, Średniookresowej Strategii Rozwoju Kraju oraz 9 strategii zintegrowanych, obejmujących 8 strategii branżowych i Krajową Strategię Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie. W tak ujęty system wpisuje się Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku, stanowiąca z kolei podstawę dla konstruowania subregionalnych i lokalnych dokumentów strategicznych.

Rysunek 1 Zależność i hierarchizacja europejskich i polskich dokumentów strategicznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.google.pl

Wytyczne dotyczące polityki rozwoju płyną z nadrzędnych dokumentów europejskich, określających zasady Europejskiej Polityki Spójności. Będąca podstawą Europejskiej Polityki Spójności, Strategia Europa 2020 oparta została na trzech priorytetach: (1) rozwoju gospodarki opartej na wiedzy i innowacjach, (2) promocji gospodarki oszczędzającej zasoby, zielonej i konkurencyjnej, (3) sprzyjaniu gospodarce o wysokim zatrudnieniu, sprzyjającej spójności społecznej i terytorialnej. Istotnej modyfikacji uległa zasada redystrybucji środków europejskich, która w ostatnich latach została przeorientowana z funkcji wyrównawczej na wzmacnianie konkurencyjności obszarów silnych i lepsze wykorzystanie istniejących potencjałów rozwojowych.

Głównym dokumentem szczebla krajowego, wskazującym strategiczne zadania państwa w horyzoncie czasowym spójnym z dokumentami europejskimi, tym samym oddającym priorytety rozdziału funduszy europejskich na lata 2014-2020, jest średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo. Określone w dokumencie, podstawowe priorytety rozwoju, koncentrujące główne działania i wyznaczające kierunki interwencji, mające na celu przyspieszenie procesów rozwojowych, obejmują: (1) sprawne i efektywne państwo, (2) konkurencyjną gospodarkę oraz (3) spójność społeczną i terytorialną.

Narzędziem realizacji priorytetów, określonych przez dokument Strategii Rozwoju Kraju 2020, jest 9 strategii zintegrowanych, których zadaniem pozostaje rozwinięcie działań SRK

i uszczegółowienie reform w niej określonych. Z punktu widzenia lokalnej polityki rozwoju kluczowe miejsce zajmuje dokument Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020. Regiony, Miasta, Obszary wiejskie. Zgodnie z przedstawionym w nim, nowym paradygmatem rozwoju regionalnego, w proces planowania strategicznego należy włączyć następujące wytyczne:

- wykorzystywanie zasobów endogenicznych regionów (uniezależnianie się od transferów zewnętrznych),
- tworzenie polityk wieloletnich i zdecentralizowanych w przeciwieństwie do dotychczasowych dotacji jednorazowo przeznaczanych na działania krótkoterminowe,
- finansowanie inwestycji wyselekcjonowanych (jako tych działań, które w największym stopniu przyczyniają się do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu i powodują jego dyfuzję),
- wieloszczeblowe zarządzanie polityką regionalną – zaangażowanie wielu partnerów, tworzenie i utrwalanie szerokich partnerstw między instytucjami publicznymi i społeczeństwem obywatelskiego tak, by zapewnić skuteczny i wielopoziomowy system zarządzania polityką rozwoju,
- zróżnicowane podejście do różnych typów regionów – wykorzystywanie specjalizacji regionalnych i subregionalnych oraz reagowanie na specyficzne bariery rozwojowe¹.

Spośród pozostałych strategii zintegrowanych, szczególnie ważne dla lokalnej polityki rozwoju jest uwzględnienie wytycznych płynących z tych strategii, które w istotnym stopniu dotyczą obszarów związanych z zakresem zadań własnych JST.

Tak zdefiniowany układ instytucjonalny programowania polityki rozwoju, w którym dokumenty niższego szczebla uwzględniają priorytety wynikające z programów nadrzędnych, wzmacnia efekty rozwojowe poprzez jednoznaczne określanie kluczowych kierunków interwencji. Skutkować ma to koncentracją środków publicznych na jasno zdefiniowanych celach rozwojowych.

Nowy model prowadzenia polityki rozwoju

Realizacja nowego podejścia do zarządzania strategicznego krajem zakłada wdrażanie jednej, wspólnej polityki, określającej cele dla wszystkich podmiotów (publicznych, społecznych i prywatnych). Wszystko to w celu stymulowania konkurencyjności w skali lokalnej, regionalnej, krajowej i międzynarodowej oraz zwiększania spójności terytorialnej poprzez wspomaganie rozprzestrzeniania się procesów rozwoju z ośrodków (obszarów) najszybciej

¹ Por. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020 Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, przyjęta przez Radę Ministrów 13 lipca 2010 r.

rozwijających się na pozostałe obszary, przy jednoczesnym wykorzystywaniu specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych. Nowe podejście zakłada koncentrację interwencji wszelkich polityk publicznych na wybranych obszarach tematycznych i przestrzennych (tzw. obszarach strategicznej interwencji). Oznacza to wzmacnianie strategicznego wymiaru realizacji polityk publicznych, czyli doprowadzenie do stanu koncentracji na tych tematach i na tych terytoriach, które albo mają silny potencjał rozwojowy, albo wymagają interwencji publicznej w celu rozwiązania zidentyfikowanych problemów (likwidacji barier rozwojowych). Istotne przy tym jest sieciowanie powiązań instytucjonalnych i funkcjonalnych wszelkich podmiotów (szczególnie publicznych) włączonych w realizację polityk publicznych. Warunkiem skuteczności jest stała poprawa jakości zarządzania politykami publicznymi i wzmocnienie koordynacji hierarchicznej (pomiędzy różnymi szczeblami struktury zarządzania państwem) i horyzontalnej (pomiędzy różnymi obszarami tematycznymi) wszelkich polityk publicznych służących zdefiniowanemu rozwojowi lokalnemu, regionalnemu i kraju.

Polityka zorientowana terytorialnie

Nowy model zarządzania strategicznego rozwojem wynika z przepisów prawnych zapisanych w Ustawie z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju, nowelizowanej po raz ostatni we wrześniu 2014 roku. Art. 4. Ustawy stanowi, że politykę rozwoju prowadzi się na podstawie strategii rozwoju, strategii sektorowych, programów operacyjnych i planów wykonawczych oraz można ją prowadzić na podstawie innych instrumentów prawnych i finansowych, określonych w odrębnych przepisach. Wedle art. 9. Ustawy, strategiami rozwoju są: długookresowa strategia rozwoju kraju, średniookresowa strategia rozwoju kraju oraz inne strategie rozwoju – dokumenty określające podstawowe uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju odnoszące się do sektorów, dziedzin, regionów lub rozwoju przestrzennego, w tym obszarów funkcjonalnych².

Nowelizacja ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju wprowadziła pojęcia programów rozwoju gmin i powiatów. Programy te są dokumentami o charakterze operacyjno-wdrożeniowym, realizującymi kierunki i cele określone w średniookresowej strategii rozwoju kraju, strategiach sektorowych, regionalnych, rozwoju przestrzennego, a także w programach wieloletnich, o których mowa w przepisach o finansach publicznych. Z ustaw o samorządzie gminnym i powiatowym wynika natomiast, że rady gmin mogą przyjmować programy gospodarcze oraz wyznaczać kierunki działania wójtom, burmistrzom i prezydentom miast, a rady powiatów wyznaczać kierunki działania zarządom powiatów. Dotychczas przyjmowane dokumenty strategii rozwoju gmin były przyjmowane w oparciu o tę podstawę prawną i stan prawny w tym zakresie nie uległ zmianie.

² Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Tekst jednolity: Dz.U. 2014, poz. 1649).

Wzrost znaczenia polityki zorientowanej terytorialnie dyktowany jest lepszym dostosowaniem interwencji do potrzeb i potencjałów poszczególnych obszarów, wykorzystaniem endogenicznych charakterystyk danego terytorium, a w mniejszym zakresie – na zewnętrznym wsparciu, czyli wyrównawczych transferach finansowych. Ma stanowić odpowiedź na niski poziom kapitału społecznego, a w szczególności deficyty współpracy, koordynacji, podejścia strategicznego oraz mało efektywne wydatkowanie środków.

Najważniejszym celem implementacji podejścia terytorialnego i związanych z nim instrumentów, jest mobilizowanie do współpracy różnych partnerów, w układach terytorialnych, jak i sektorowych, uprawdopodobniające skuteczną koordynację polityk rozwoju i poprawę efektywności interwencji publicznych.

DIAGNOZA SPOŁECZNO-GOSPODARCZA GMINY TUROŚL

Położenie, powierzchnia, ludność

Gmina Turośl jest gminą wiejską położoną w zachodniej części powiatu kolneńskiego na terenie województwa podlaskiego. Powierzchnia gminy wynosi 198,4 km². Gmina Turośl graniczy z:

- Gminą Pisz (woj. warmińsko-mazurskie),
- Gminą Łyse (woj. mazowieckie),
- Gminą Zbójna (woj. podlaskie),
- Gminą Kolno (woj. podlaskie).

Rysunek 2. Położenie Gminy Turośl na terenie województwa podlaskiego i powiatu kolneńskiego

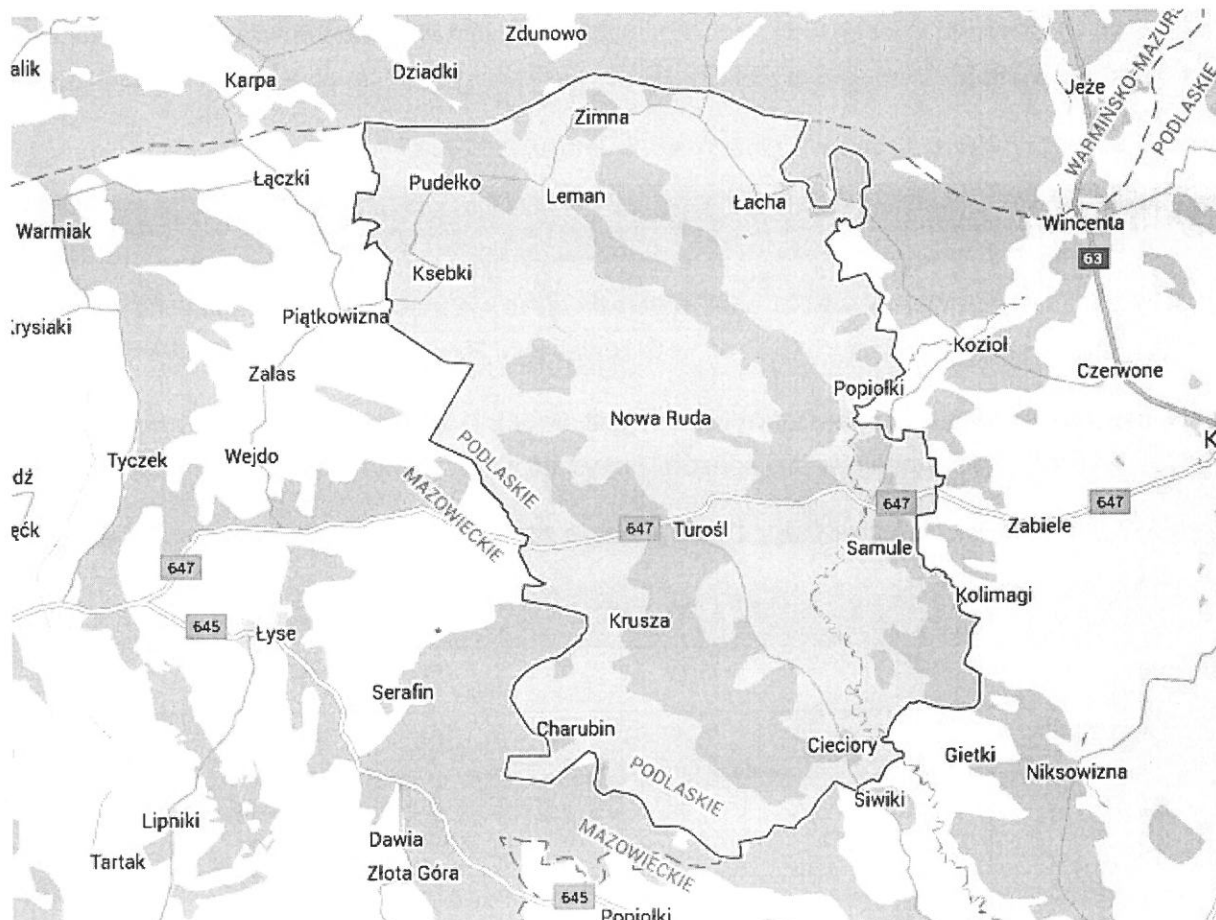

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.google.pl

Przez teren gminy nie przebiegają drogi krajowe lecz droga wojewódzka nr 647 Dęby k. Łysych ze Stawiskami.

W skład gminy wchodzi 21 sołectw i 23 miejscowości. Otoczenie gminy przedstawia poniższy rysunek.

Rysunek 3. Otoczenie Gminy Turośl

Źródło: www.mapy.google.pl

Liczba ludności zamieszkującej teren Gminy Turośl wynosi 5164 osoby. Gęstość zaludnienia wynosi 26 osób na kilometr kwadratowy i jest ona dość niska względem średniej gęstości zaludnienia w województwie podlaskim, wynoszącej 60 osób na kilometr kwadratowy.

Demografia

Jak wspomniano wcześniej, liczba ludności na koniec roku 2013 wynosiła na terenie Gminy Turośl 5164 osoby. W latach 2005-2013 liczba ludności była zmienna. Do roku 2009 systematycznie malała, by w roku 2010 zwiększyć się aż o 316 osób, a względem roku 2005 o 273 osoby. W kolejnych latach liczba ludności na terenie gminy wahała się, w jednym roku malała, w kolejnym rosła, itd. Na koniec roku 2013 liczba ludności jest niższa o 43 osoby względem roku 2010. Poniższa tabela przedstawia sytuację demograficzną w latach 2005-2013.

Tabela 1. Liczba ludności w Gminie Turośl w latach 2005-2013

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
4934	4897	4884	4888	4891	5207	5197	5210	5164

Źródło: Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Wskaźnik feminizacji na terenie Gminy Turośl wynosi na koniec 2013 roku 89 kobiet na 100 mężczyzn i jest mniej więcej stały. Poniższa tabela przedstawia kształtowanie się wskaźnika w latach 2005-2013

Tabela 2. Wskaźnik feminizacji w Gminie Turośl w latach 2005-2013

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
88	88	87	89	87	89	89	89	89

Źródło: Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Przyrost naturalny na terenie Gminy Turośl jest dodatni. Więcej jest urodzeń, niż zgonów. Poniższa tabela przedstawia, w jaki sposób ten wskaźnik kształtował się w latach 2005-2013.

Tabela 3. Przyrost naturalny w Gminie Turośl w latach 2005-2013

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Urodzenia	58	57	70	63	68	58	70	53	58
Zgony	50	55	52	56	47	50	60	52	51
Przyrost naturalny	8	2	18	7	21	8	10	1	7

Źródło: : Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Najwyższy przyrost naturalny wystąpił w roku 2009, w którym zanotowano więcej urodzeń, niż zgonów aż o 21 osób. Najgorszy pod tym względem był rok 2012, w którym liczba urodzeń była o 1 osobę wyższa, niż liczba zgonów.

Pomimo dodatniego przyrostu naturalnego, saldo migracji dla Gminy Turośl jest ujemne. Poniżej przedstawiamy kształtowanie się tego wskaźnika w latach 2007-2013.

Tabela 4. Wskaźnik migracji na stały pobyt w Gminie Turośl w latach 2007-2013

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
-30	1	-33	-30	-20	-18	-20

Źródło: : Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

W badanym okresie wyjątkiem był rok 2008, w którym jedna osoba więcej się zameldowała na pobyt stały w stosunku do liczby wymeldowań. W pozostałych latach więcej osób wymeldowywało się z pobytu stałego na terenie gminy, niż się meldowało. Najgorszy pod tym względem był rok 2009, w którym o 33 osoby więcej się wymeldowało, niż zameldowało.

Strukturę wiekową mieszkańców Gminy Turośl przedstawimy za pomocą następujących przedziałów wiekowych:

- wiek przedprodukcyjny (0-17 lat),
- wiek produkcyjny (18-67 lat),
- wiek poprodukcyjny (powyżej 67 roku życia).

W poniższej tabeli została przedstawiona struktura wiekowa mieszkańców Gminy Turośl w latach 2005-2013,

Tabela 5. Struktura wiekowa ludności w Gminie Turośl w latach 2005-2013

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Wiek przedprodukcyjny	1363	1314	1298	1256	1252	1313	1293	1254	1192
Wiek produkcyjny	2692	2699	2715	2755	2787	3026	3040	3099	3125
Wiek poprodukcyjny	879	884	871	877	872	868	864	857	847

Źródło: : Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Z powyższego zestawienia wynika, iż na terenie Gminy Turośl spada liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym i poprodukcyjnym. Rośnie liczba ludności w wieku produkcyjnym na co ma wpływ wchodzenie na rynek pracy osób z wyżu demograficznego oraz podwyższenia wieku emerytalnego do 67 roku życia.

Rynek pracy

Stopa bezrobocia w Gminie Turośl wynosi około 11%. Na koniec 2013 roku liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych wynosiła 443 osoby, w tym 240 mężczyzn i 203 kobiety. W latach 2005-2013 najwięcej osób bezrobotnych z terenu gminy było w roku 2005 – 453. Od roku 2006 do roku 2008 bezrobocie na terenie gminy spadało, by w roku 2008 osiągnąć liczbę 308 osób. W roku 2009 liczba osób bezrobotnych ponownie wzrosła do 443 osób, by od następnego roku znowu systematycznie spadać do poziomu 406 osób w roku 2011. Od roku 2012 liczba bezrobotnych rośnie i na koniec roku 2013 osiąga poziom 443

osób. Poniższa tabela przedstawia strukturę bezrobocia w latach 2005-2013 z podziałem na płeć.

Tabela 6. Struktura bezrobocia w Gminie Turośl w latach 2005-2013

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ogółem (osoby)	453	384	330	308	443	403	406	423	443
Mężczyźni	264	225	181	163	250	199	190	213	240
Kobiety	189	159	149	145	193	204	216	210	203

Źródło: : Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Ponieważ Gmina Turośl ma charakter typowo rolniczy, zatrudnienie poza sektorem rolnym będzie niskie. Na koniec roku 2013 liczba zatrudnionych osób wynosiła 192 osoby, w tym 54 mężczyzn i 138 kobiet. Strukturę zatrudnienia w latach 2005-2013 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 7. Struktura zatrudnienia w Gminie Turośl w latach 2005-2013

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Ogółem (osoby)	197	216	239	214	206	238	203	192	192
Mężczyźni	71	78	84	74	72	87	69	59	54
Kobiety	126	138	155	140	134	151	134	133	138

Źródło: : Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Większość zatrudnionych mieszkańców Gminy Turośl to kobiety, które na koniec 2-13 roku stanowiły blisko 72% ogółu zatrudnionych (za wyjątkiem sektora rolnictwa).

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE I ZASOBY NATURALNE***Klimat***

Zgodnie z podziałem Polski na dzielnice rolniczo-klimatyczne dokonany przez R. Gumińskiego, obszar Gminy Turośl położony jest w północnej części klimatycznej dzielnicy wschodniej – podlaskiej. Okres wegetacyjny trwa od 190 do 210 dni i jest znacznie krótszy od innych dzielnic kraju. Trwa od połowy kwietnia do końca października. Lato trwa od 80 do 90 dni, natomiast zima od 100 do 110 dni. Średnia roczna temperatura w regionie wynosi około 7°C. Średnia temperatura najcieplejszego miesiąca + 17,6°C (lipiec), natomiast najchłodniejszego – 4,9°C (luty). Średnia amplituda roczna kształtuje się na poziomie około 22,5°C. Najwyższe dobowe maksyma temperatury obserwowane są w miesiącu najcieplejszym – średnio około 23,2°C. Najniższe dobowe minima w lutym (średnio o – 8,4). Wielkość opadów atmosferycznych w ciągu roku na terenie gminy wynosi średnio ok 580 mm opadu w ciągu roku. W okresie wegetacyjnym wielkość ta wynosi średnio ok. 380 mm, co stanowi około 60% sumy średniej rocznej. Najwyższe sumy notuje się w lipcu, najniższe w lutym.

Na obszarze Gminy Turośl przeważają wiatry z kierunku południowo-zachodniego. Średnia prędkość wiatru waha się od 2,5 do 4 m/s. Najwyższe prędkości wiatru występują w okresie zimowym, najniższe w okresie letnim.

Geomorfologia i stosunki wodne

Gmina Turośl położona jest na obszarze Wysoczyzny Kolneńskiej. Krajobraz urozmaicają rozległe wzgórza morenowe skupiające się głównie w dorzeczach rzeki Pisy. Dominuje morena falista, a kulminacje terenu stanowią wzgórza i pagórki kemów, moren martwych lodów, a także moren czołowych. Poza wzgórzami i pagórkami krajobraz urozmaicają doliny i są to doliny denudacyjne i fluwialno-denudacyjne, a także doliny rzeczne.

Teren gminy położony jest w zlewni rzeki Narew. Przez teren gminy przepływają dwie rzeki: Pisa i Turoślanka. Rzeka Pisa wpada do Narwi w rejonie mostu w Nowogrodzie. Posiada charakter rzeki nizinnej z licznymi meandrami i starorzeczami. Prawobrzeżnym dopływem Pisy jest Turoślanka. Rzeka Pisa jest na całej długości żeglowna dla jachtów żeglugowych, czy kajaków.

Gleby

Gleby występujące na terenie Gminy Turośl są zróżnicowane. Na wysoczyźnie dominują gleby bielcowe, brunatne oraz czarne ziemie. W dolinach i zagłębieniach występują torfy, mady i mursze. Wśród gleb brunatnych i bielcowych najstabszymi są piaski słabo gliniaste z domieszką żwirów. Występują one na znacznej części terenu gminy. Są to gleby słabe i zbyt suche.

Piaski i gliny charakteryzują się większymi właściwościami użytkowymi. Są to gleby IV i V klasy bonitacyjnej i stanowią kompleks gleb żytinio-ziemniaczanych. Gleby zbielicowane i brunatne wytworzone na glinach, które zajmują znaczny obszar gminy, są III i IV klasy bonitacyjnej. Wśród czarnych ziem występują piaski gliniaste lekkie i piaski wytworzone z glin. Są to gleby IV klasy bonitacyjnej. Na terenie Gminy Turośl warunki do prowadzenia produkcji rolnej są trudne z uwagi na słabe gleby oraz niestabilny klimat.

Lasy

Lasy zajmują 27,2% terenu gminy. Dominują lasy na siedliskach boru świeżego, boru mieszanego świeżego oraz lasu mieszanego. Dominującą rośliną w drzewostanie są sosny. Siedliska wilgotne występują głównie w dnach dolin i zagłębieniach. Występują tu głównie drzewa liściaste, takie jak olsza i brzoza. Największym kompleksem leśnym na terenie gminy są lasy uroczyska Kozioł-Łacha, które charakteryzują się stosunkowo dobrymi warunkami rekreacyjnymi – z przewagą drzewostanów w starszych klasach wieku oraz korzystnych dla rekreacji siedlisk leśnych. Stanowią one, obok Pisy, główną atrakcję turystyczną terenu gminy. Część lasów porasta tereny o nachyleniu ponad 5%, pełniąc rolę lasów glebochronnych.

Ogólna charakterystyka fauny

Wśród gatunków zwierząt zamieszkujących połacie leśne terenu gminy można wyróżnić: sarny, jelenie, dziki, lisy i kuny. Tereny podmokłe zamieszkane są przez ptactwo leśne i błotne, wśród których są dzikie kaczki, cietrzewie, sowy i czaple siwe.

Walory krajobrazowe i przyrodnicze obiekty chronione

Na terenie Gminy Turośl jest ponad 12 tys. ha obszarów chronionych. Do największych z nich należą:

- rezerwat przyrody Ciemny Kąt,
- rezerwat przyrody Dolina Rzeki Rybnica,
- rezerwat przyrody Jezioro Łacha,
- obszar chronionego krajobrazu Park Równiny Kurpiowskie i Doliny Dolnej Narwi,
- Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków NATURA 2000 Puszcza Piska (PLB280008),
- Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk Natura 2000 Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie (PLH200020) oraz Dolina Pisy (PLH200023) - projektowane
- pomniki przyrody,
- użytki ekologiczne,

- inne formy ochrony przyrody.

Rezerwat przyrody Ciemny Kąt zajmuje powierzchnię 125 ha. Został utworzony w 1984 r. i leży półtora kilometra na południowy – wschód od wsi Leman, w północno – wschodniej części Puszczy Kurpiowskiej. Rezerwat obejmuje zalesione wyniesienie, zbudowane z piasków wydmowych otoczone, rozległymi zmeliorowanymi łąkami. Rzeźbę rezerwatu urozmaicają liczne wyniesienia wydmore poprzedzielane zatorfionymi obniżeniami. Las rezerwatu odznacza się wysokim stopniem naturalności. Szczególnie cenne są drzewostany sosnowe z dużym udziałem świerku. Największą powierzchnię zajmuje bór brusznicowy, zbudowany z sosny z nieliczną pojedynczą domieszką świerku. Zajmuje on wyniesienia wydmore występujące głównie w północnej części rezerwatu. W południowo-zachodniej części rezerwatu występują dość liczne przestoje sosen w wieku około 200 lat, podnoszące znaczenie przyrodnicze walory rezerwatu. Na obrzeżach wyniesień wydmore świerk wykazuje dużą ekspansywność. Miejscami ma on liczebną przewagę nad sosną. W warstwie krzewów występuje dość licznie jałowiec oraz w niewielkich ilościach świerk i sosna. W warstwie ziół dominują borówka czarna, borówka brusznica, pszeniec zwyczajny i kilka innych. Warstwa mchów rozwinięta dość bujnie i składa się głównie z rokitnika pospolitego i widłozęba falistego. Ponadto w niewielkich ilościach występują porosty z rodzaju Cladonia.

Dolina Rzeki Rybnica jest rezerwatem projektowanym. Powierzchnia jego wynosi około 150 ha. Położony jest również na obszarze dwóch sąsiednich gmin, tj. gminy Turośl i gminy Pisz (woj. warmińsko-mazurskie) do miejsca położonego ok. 500 m, na północ od zabudowań kolonii Szablaki. W północnej części swojego biegu rzeka Rybnica płynie wąską, dość głęboko wciętą, zatorfioną doliną otoczoną lasami, następnie wpływa do rozległej zatorfionej doliny, w której centrum w latach pięćdziesiątych znajdowało się dość duże jezioro, zajmujące powierzchnię około 15 ha. Obecnie jezioro jest już zupełnie zarośnięte, a jego miejsce zajmuje roślinność bagienne i torfowiskowa. Zanik jeziora nastąpił w wyniku osuszenia terenu wykonanego tu w latach 1957-1962. Północna, wąska część doliny rzeki Rybnicy jest silnie podtopiona na całej szerokości. W sąsiedztwie koryta rzeki występuje zespół pałki szerokolistnej. Obok pałki rosną tu też inne gatunki bagienne, jak szalej jadowny, szczaw lancetowaty, gorysz błotny, skrzyp i inne. Na terenie projektowanego rezerwatu występuje 5 rzadkich roślin podlegających ochronie gatunkowej: widłak jałowcowaty, rosiczka okrągłolistna, wierzba borówkolistna, kruszczyk błotny i storczyk krwisty.

Rezerwat Jezioro Łacha jest obszarem projektowanym. Ma mieć powierzchnię ok. 51 ha i być zlokalizowanym na terenie północno – środkowej części Gminy Turośl, obejmujący jezioro Łacha (w zaniku) wraz z otaczającymi rozległymi torfowiskami. Występuje tu wysoki poziom wód gruntowych, z czym związana jest charakterystyczna roślinność. Formą ochrony objęty jest przede wszystkim bujny szuwar z pałką szerokolistną, który zajmuje znaczną część dawnego jeziora. Oprócz pałki szerokolistnej występuje dość rozległe skrzyp bagienno, pałka szerokolistna, trzcinnik prosty. Na stosunkowo niedużej powierzchni występuje duża różnorodność zbiorowisk roślinnych pod względem przyrodniczym bardzo cennych

zasługujących na ochronę rezerwatową. Obejmuje 20879 ha powierzchni i stanowi fragmenty dawnej Puszczy Kurpiowskiej „Zielonej”. Utworzony został z połączenia Obszaru Chronionego Krajobrazu Pradoliny Pisy i części Pradoliny Narwi obejmując dolinę Narwi, część Puszczy Kurpiowskiej, dolinę Pisy oraz zachodnie obrzeże Wysoczyzny Kolneńskiej. Obszar ten należy do części projektowanego Kurpiowskiego Parku Krajobrazowego. Oprócz Puszczy Kurpiowskiej o walorach krajobrazowych stanowią tereny ekstensywnych łąk, torfowisk niskich i przejściowych, agrocenoz tradycyjnych wzbogaconych dobrze zachowanym środowiskiem kulturowym regionu Kurpiowszczyzny.

Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków NATURA 2000 Puszcza Piska (PLB280008) w większości położony jest na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. Leży także częściowo na terenie województwa mazowieckiego (powiat ostrołęcki) oraz podlaskiego, w tym na terenie Gminy Turośl. Teren puszczy jest ostoją dla 5 rzadkich gatunków ptaków drapieżnych umieszczonych w Czerwonej Księdze, w tym: bielika, kani czarnej, orlika krzykliwego, rybołowa. Żyją tu także inne gatunki ptaków, jak np. trzmielojad, zielonka, derkacz czy kropiatka. Obszar ten jest pod szczególnym nadzorem prawnym i wymaga ochrony.

Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000 Mokradła Kolneńskie i Kurpiowskie (PLH200020) to obszar o charakterze dyspersyjnym, obejmujący 15 rozrzuconych po Wysoczyźnie Kolneńskiej i Równinie Kurpiowskiej obiektów o charakterze mokradłowym, wśród których znajduje się najcenniejszy przyrodniczo obszar doliny rzeki Rybnicy przepływającej przez teren Gminy Turośl. Jej szczególną cechą jest meandrujące nieregularne koryto, które miejscami rozgałęzia się na kilka odnóg powiązanych ze sobą siecią drobnych kanałów. Na uwagę zasługują siedliska torfowe przepływowe występujące w formie platform wzdłuż osi doliny Rybnicy i okolonych ze wszystkich stron starorzeczami lub korytami. Porastają je skupiska turzyc i mszaków. Występują tu także gatunki sosen i brzoź. W rzece Rybnicy głównie występują takie gatunki ryb, jak ciernik i koza. Obszar ten także jest pod szczególnym nadzorem prawnym i wymaga ochrony.

Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000 Dolina Pisy (PLH200023) obejmuje dolinę rzeki Pisy z dobrze zachowanymi starorzeczami. Rzeka płynie wzdłuż użytkowanych ekstensywnie łąk, pastwisk oraz mokradeł. W dolinie występują łąki trzęślicowe z cennymi przyrodniczo roślinami, jak goździk okazały, czy miecznik dachówkowaty. W rzece występują liczne gatunki ryb, jak piskorz, koza, głowacz białołetwy czy boleń. Obszar podlegający szczególnym rygorom prawnym i wymaga ochrony.

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno-pamiętkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, np.: sędziwe i okazałe rozmiarów drzewa i krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, głązy narzutowe. Największą liczbę pomników przyrody stanowią pojedyncze drzewa, wiekowe, potężnych rozmiarów, o pięknym pokroju. Liczba drzew objętych ochroną zmienia się każdego roku – część z nich ulega zniszczeniu przez wichury lub obumiera, ale również

uznawane za pomniki są nowe obiekty. Na terenie Gminy Turośl występują 2 pomniki przyrody: dąb szypułkowy i sosna zwyczajna.

Użytkami ekologicznymi są zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania niektórych zasobów genowych i typów środowisk, jak: naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne „oczka wodne”, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamienice, itp. Użytki ekologiczne stanowią istotny element struktury przyrodniczego krajobrazu. Występują w nich liczne gatunki roślin i zbiorowisk wodnych oraz ptaków i drobnych zwierząt, głównie bezkręgowców. Wiele z nich to rzadkie i zanikające składniki flory i fauny. Ochrona ich stanowi więc ważny element całego systemu ochrony rodzimej przyrody, chociaż dotychczas były traktowane jako nieużytki gospodarcze, bez względu na ich wartość przyrodniczą. Ulegały więc powszechnie uproduktywnieniu przez osuszanie, zaorywanie itp. zabiegi, a występująca na ich terenie flora i fauna uległa zupełnemu zanikowi. Na terenie Gminy Turośl występuje 20 obszarów chronionych jako użytki ekologiczne.

Ponadto na terenie Gminy Turośl występują następujące obiekty będące pod ochroną konserwatorską:

- kościoły w miejscowościach Leman i Turośl,
- cmentarz wojenny w miejscowości Krusza.

ZANIECZYSZCZENIE ŚRODOWISKA

Atmosfera

Jakość powietrza atmosferycznego uzależniona jest od kilku czynników, do których zaliczamy:

- wielkość lokalnej emisji zanieczyszczeń,
- wielkość napływowej emisji zanieczyszczeń,
- topografia terenu,
- warunki klimatyczne.

Obszar Gminy Turośl jest pod wpływem dominującej zachodniej cyrkulacji mas powietrza, co sprzyja napływowi zanieczyszczonych mas powietrza z innych terenów, w tym uprzemysłowionych z Polski i Europy. Gmina Turośl sąsiaduje z bardziej uprzemysłowionymi terenami województwa mazowieckiego i warmińsko-mazurskiego, z których napływa spora część mas powietrza na teren gminy.

Na emisję całkowitą zanieczyszczeń powietrza składa się emisja ze źródeł stacjonarnych pochodząca z energetyki zawodowej, energetyki przemysłowej, technologii przemysłowych i innych źródeł stacjonarnych (kotłownie lokalne, paleniska domowe, warsztaty rzemieślnicze, rolnictwo i inne) oraz ze źródeł mobilnych. Rozkład wielkości emisji zanieczyszczeń powietrza na danym obszarze jest ściśle uzależniony od stopnia jego uprzemysłowienia oraz rodzaju stosowanych paliw. Znaczącą rolę w kształtowaniu lokalnego poziomu stężeń ma również rozwój motoryzacji, który zwiększa narażenie ludności na zanieczyszczenie tlenkami azotu oraz pylenie wtórne. Rozkład emisji zanieczyszczeń powietrza na obszarze gminy jest niewielki ze względu na brak przemysłu.

Wody

a) wody powierzchniowe

Głównymi źródłami zanieczyszczeń wód powierzchniowych są ścieki oczyszczone pochodzące z oczyszczalni ścieków. Głównym odbiorcą ścieków z terenu gminy jest Kanał Turośl. Innym ważnym czynnikiem zanieczyszczającym wody powierzchniowe na terenie gminy są niekontrolowane spływy pochodzące z terenów rolniczych, w tym pochodzące ze środków ochrony roślin i nawozów. Pomimo faktu, iż stosowanie środków ochrony roślin i nawozów, w tym gnojowicy, na użytkach rolnych maleje, jednak nadal stanowią duże zagrożenie dla środowiska.

b) wody gruntowe

Na terenie Gminy Turośl zagrożeniem dla czystości wód gruntowych może być nadmierne nawożenie pól uprawnych i łąk środkami mineralnymi. Ścieki komunalne gromadzone są głównie w przydomowych zbiornikach bezodpływowych, które mogą być nieszczelne i z nich mogą przedostawać się nieczystości. Zagrożeniem ponadto mogą być niezabezpieczone składowiska odpadów, stacje paliw, ciągi komunikacyjne, fermy i grzebowiska zwierząt, czy też ścieki odprowadzane bezpośrednio do gleby.

INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Komunikacja

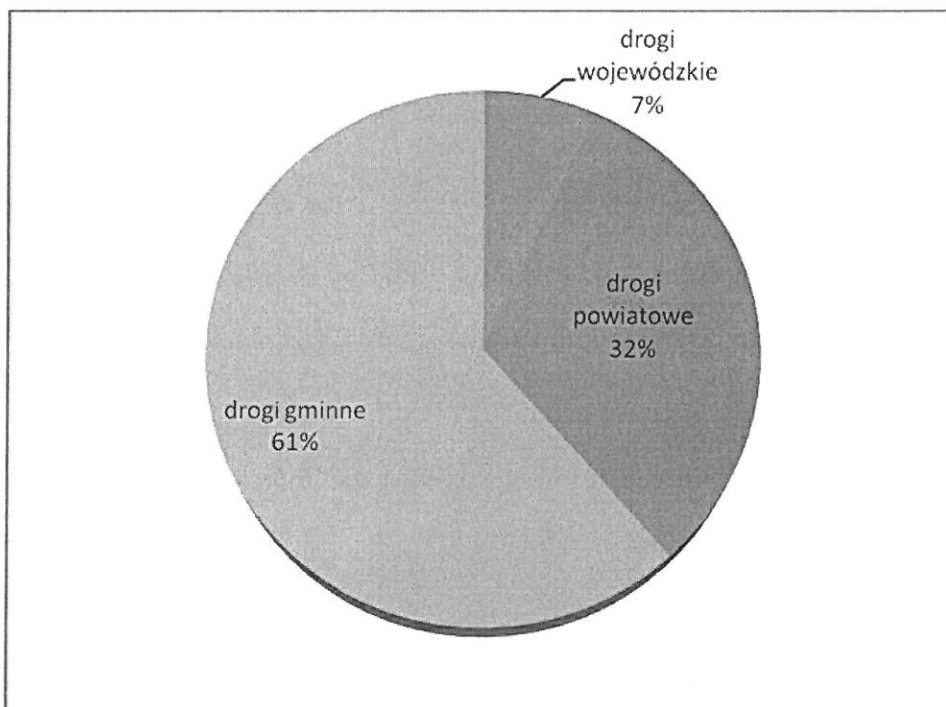
Przez teren Gminy Turośl nie przebiega żadna droga krajowa. Drogi przebiegające przez teren gminy, to:

- droga wojewódzka nr 647 Stawiski – Dęby (10,91 km długości),
- sieć dziewięciu odcinków dróg powiatowych o łącznej długości 54,70 km,
- sieć dróg gminnych o łącznej długości około 100 km.

łącznie przez teren gminy przebiega około 165,61 km dróg.

Poniższy rysunek przedstawia strukturę dróg na terenie Gminy Turośl

Rysunek 4. Struktura dróg na terenie Gminy Turośl

Źródło: Opracowanie własne

Gmina Turośl posiada bezpośrednie połączenia autobusowe z następującymi miejscowościami:

- Kolno,
- Łomża,
- Olsztyn,

- Szczytno.

Przewozy wykonywane są przez PKS w Łomży Sp. z o.o. oraz prywatną firmę Faster z Olsztyna.

Gazownictwo i ciepłownictwo

Gmina Turośl nie posiada sieci gazowniczej. Żadne gospodarstwo domowe nie korzysta z gazu ziemnego. Do celów bytowych wykorzystywany jest gaz propan-butan dostępny w butlach. Gaz wykorzystywany jest także przez część gospodarstw domowych do ogrzewania mieszkań oraz gaz LPG do napędu pojazdów.

Gmina nie posiada gminnej sieci ciepłowniczej. Ciepło na terenie gminy pochodzi z lokalnych kotłowni. Głównym źródłem energii cieplnej jest węgiel kamienny i drewno. Ważnym źródłem jest olej opałowy i gaz. Coraz większego znaczenia nabiera wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w postaci paneli słonecznych służących do podgrzewania wody na potrzeby gospodarstw domowych.

Zaopatrzenie w wodę

Długość czynnej sieci wodociągowej jest dość krótka. Na koniec 2013 roku wynosiła zaledwie 18,2 km. Gmina posiada dwie sieci wodociągowe. Większość mieszkańców korzysta ze studni głębinowych. Poniższa tabela ukazuje zmiany długości czynnej sieci wodociągowej w latach 2005-2013

Tabela 8. Długość czynnej sieci wodociągowej w Gminie Turośl w latach 2005-2013 w km

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
4,7	4,7	4,7	5,7	5,7	5,9	5,9	5,9	18,2

Źródło: : Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Z powyższej tabeli wynika, iż w roku 2013 nastąpił gwałtowny wzrost długości czynnej sieci komunikacyjnej. Wynika to z budowy na terenie gminy drugiej sieci wodociągowej, którą sfinansowano ze środków Unii Europejskiej.

Poniższa tabela przedstawia odsetek mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej. Dostęp do urządzeń jest bardzo niski. Na koniec 2012 roku wynosił 13,4% ogółu mieszkańców.

Tabela 9. Odsetek mieszkańców Gminy Turośl korzystających z sieci wodociągowej w %

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
9,3	9,5	9,7	12,6	12,8	13,0	13,2	13,4

Źródło: : Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Gospodarka ściekowa

Na terenie Gminy Turośl funkcjonuje jedna oczyszczalnia ścieków w Turośli, która została oddana do użytku w 2005 roku. Jest to oczyszczalnia mechaniczno-biologiczna z osadem czynnym o przepustowości 100 metrów sześciennych na dobę. Obecnie nie jest w pełni wykorzystana, bowiem w gminie jest niski odsetek mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej. Na koniec 2012 roku odsetek ten wynosił 13,2% ogółu ludności. Na terenach, które nie są skanalizowane, gospodarka ściekowa realizowana jest poprzez przydomowe oczyszczalnie ścieków i zbiorniki stałe. Nieczystości wywożone są wozami asenizacyjnymi. W poniższej tabeli przedstawiamy odsetek mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej w latach 2005-2012.

Tabela 10. Odsetek mieszkańców Gminy Turośl korzystających z sieci kanalizacyjnej w %

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
9,3	9,5	9,7	12,6	12,8	13,0	13,2	13,4

Źródło: : Bank Danych Regionalnych GUS, dane na koniec roku 2013

Gospodarka odpadami

Gmina Turośl nie posiada własnego składowiska odpadów, które zostało zrekultywowane. Odpady komunalne wywożone są do Zakładu Przetwarzania i Unieszkodliwiania Odpadów w Czartorii, Gmina Miastkowo. Niektóre odpady powstałe w wyniku segregacji przekazywane są do specjalistycznych firm zajmujących się przetwórstwem odpadów. Ilość wytworzonych odpadów komunalnych w 2014 roku przedstawia poniższe zestawienie.

Tabela 11. Ilość wytworzonych odpadów komunalnych na terenie Gminy Turośl w 2014 roku

L.p.	Rodzaj odpadów	Kod odpadu	Ilość odebranych odpadów komunalnych w [Mg]
1.	Niesegregowane odpady komunalne (zmieszane)	20 03 01	465,7
2.	Opakowania ze szkła	15 01 07	0,2
3.	Zmieszane odpady opakowaniowe	15 01 06	68,4
4.	Odpady wielkogabarytowe	20 03 07	30,4
5.	RAZEM	-	564,7

Źródło: Urząd Gminy Turośl

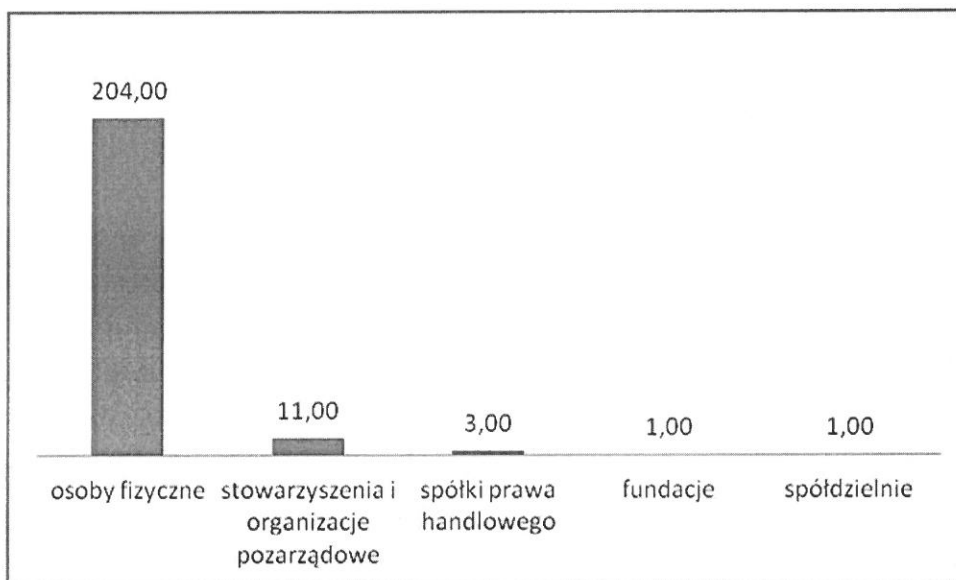
Odpady komunalne na terenie Gminy Turośl są segregowane. Segregacja dotyczy papieru, szkła, tworzyw sztucznych i odpadów biodegradowalnych.

GOSPODARKA

Podmioty gospodarcze

Na terenie Gminy Turośl funkcjonuje 227 podmiotów gospodarczych. W strukturze przeważają podmioty prowadzone przez osoby fizyczne, których jest 204. Kolejną grupę stanowią podmioty prowadzone przez stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, których jest 11. Jeden podmiot prowadzony jest przez fundacje, istnieje 1 spółdzielnia oraz 3 spółki prawa handlowego. Strukturę podmiotów gospodarczych według form własności przedstawia poniższy rysunek

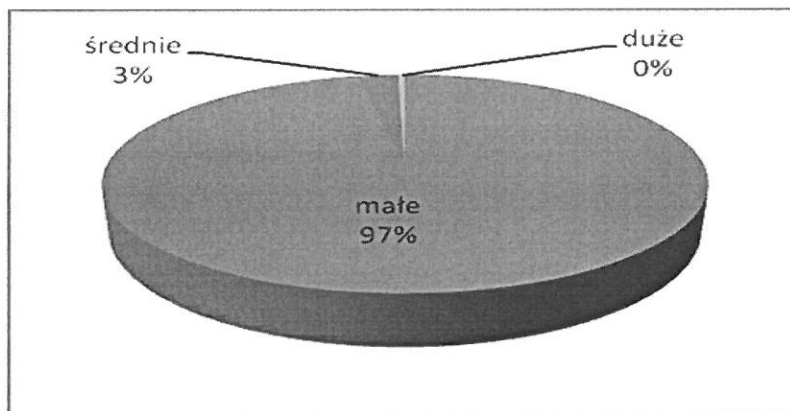
Rysunek 5. Struktura podmiotów gospodarczych wg form własności na terenie Gminy Turośl

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS z 2014 roku

Poniższy rysunek przedstawia odsetek poszczególnych przedsiębiorstw w strukturze wielkości.

Rysunek 5. Odsetek podmiotów gospodarczych wg wielkości na terenie Gminy Turośl

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS z 2014 roku.

Na terenie Gminy Turośl dominują przedsiębiorstwa zatrudniające do 9 osób, których jest 232 (97%). Przedsiębiorstw średnich zatrudniających od 10 do 49 było 6. (blisko 3%) Jest też 1 przedsiębiorstwo duże zatrudniające od 50 do 249 osób.

Rolnictwo

Dominującą gałęzią gospodarki na terenie gminy jest rolnictwo. Podstawową produkcją sektora rolniczego jest produkcja mleka. Produkcja roślinna jest prowadzona głównie po to, aby zapewnić paszę dla zwierząt.

Gospodarstwa rolne na obszarze gminy są w większości prywatne. Średnia powierzchnia przypadająca na 1 gospodarstwo rolne gruntów ogółem wynosi około 16,55 ha, użytków rolnych ogółem – 14,88, a użytków rolnych o dobrej kulturze – 14,74 ha.

O tym, iż Gmina Turośl jest gminą typowo rolniczą wskazuje struktura użytkowania gruntów. Użytki zielone zajmują 8424 ha powierzchni gminy, w tym lasy 5012 ha powierzchni gminy, użytki rolne – 13538 ha powierzchni, w tym grunty orne 4910 ha powierzchni gminy. Widać, iż w użytkowaniu rolniczym jest blisko 90% powierzchni gminy.

Wśród zasiewów uprawiane są zboża i ziemniaki. Spowodowane to jest z jednej strony potrzebami żywieniowymi zwierząt, z drugiej strony jakością gleb, które nie sprzyjają produkcji innych roślin.

Wśród produkcji zwierzęcej dominuje hodowla bydła mlecznego. Według danych Narodowego Spisu Rolnego z 2010 roku na terenie Gminy Turośl 563 gospodarstwa rolne zajmowały się hodowlą bydła, 22 gospodarstwa hodowało trzodę chlewną, a drób 97 gospodarstw. Pogłowie zwierząt kształtowało się następująco:

- bydło – 15128 sztuk,
- trzoda chlewna – 125 sztuk.
- konie - 115 sztuk,
- drób 1529 sztuk

Wśród bydła krowy mleczne stanowiły 9651 sztuk, a więc ponad połowę pogłowia bydła.

Ważnym elementem gospodarki rolnej jest wytwarzanie produktów wpisanych na Listę Produktów Tradycyjnych. Gmina Turośl charakteryzuje się tradycją produkcji pszczelarskiej. Produkcja miodów na tych terenach sięga okresu XV wieku. W dniu 13 lipca 2010 roku w Dzienniku Urzędowym Unii Europejskiej zostało opublikowane rozporządzenie Komisji (UE) nr 613/2010 z dnia 12 lipca 2010 roku rejestrujące w rejestrze chronionych nazw pochodzenia i chronionych oznaczeń geograficznych nazwę („Miód kurpiowski” (ChOG)). Miód kurpiowski jest kolejnym polskim produktem zarejestrowanym w Unii Europejskiej jako Chronione Oznaczenie Geograficzne.

Turystyka

Duże znaczenie w gospodarce Gminy Turośl ma turystyka, a zwłaszcza agroturystyka. Walory naturalne terenu gminy, w tym ukształtowanie terenu, lasy, czy wody sprzyjają rozwojowi turystyki. Warunki klimatyczne panujące na terenie gminy sprzyjają turystyce weekendowej i agroturystyce. Gospodarstwa agroturystyczne z terenu gminy oferują szereg atrakcji, m.in.

- spływ kajakowy rzeką Pisą,
- liczne wycieczki rowerowe,
- żywe tradycje kulturowe kultywowane przez GOK w Turośli.

Przez teren gminy przebiega szlak turystyczny „Kraina Mlekiem Płynąca”. Szlak oferuje 74 km trasy. Można zobaczyć m.in. drewniany XIX – wieczny wiatrak "koźlak", dzisiaj Izba Regionalna, w której zgromadzonych jest około 500 eksponatów w postaci dawnych narzędzi przedstawiających historię i życie Kurpiów. Spichlerz z lat dwudziestych XX wieku jest siedzibą Gminnego Ośrodka Kultury. Gmina Turośl leży w obszarze Kurpiowskiej Puszczy Zielonej i obejmuje 21 wsi. Atrakcyjne rejony to obszar jeziora Łacha i rezerwat przyrody "Ciemny Kąt" z relikami dawnych puszczańskich drzewostanów. W gminie odbywają się cykliczne imprezy, takie jak: Turoślańskie Prezentacje Kulturalne, czy Kartoflisko, które przyciągają rzesze turystów. Niestety, baza turystyczna jest zbyt skromna, jak na możliwości regionu. Na terenie gminy istnieje 1 obiekt noclegowy, który oferuje 14 miejsc do spania.

INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA***Oświata i wychowanie***

Infrastruktura oświaty na terenie Turośli jest w gestii gminy. Problemem dotyczącym oświaty jest niż demograficzny oraz wyludnianie się terenów gminnych, przez co coraz mniej dzieci uczy się w szkołach, niska gęstość zaludnienia terenów wiejskich oraz wysokie koszty utrzymania szkół.

Pomimo starzenia się społeczeństwa, liczba dzieci korzystających z przedszkoli rośnie. Jest to spowodowane zwiększeniem się aktywności zawodowej kobiet.

Na terenie Gminy Turośl opiekę przedszkolną zapewnia 5 oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych.

Gmina zarządza pięcioma szkołami podstawowymi, w których na koniec 2013 roku było łącznie 28 oddziałów szkolnych, w których uczyło się 397 uczniów.

Szkolnictwo na poziomie gimnazjalnym zapewnia Gimnazjum w Turośli. Na koniec 2013 roku w szkole było dziesięć oddziałów do których uczęszczało 214 osób.

Na terenie gminy nie ma szkół ponadgimnazjalnych.

Ważnym elementem umożliwiającym ocenę systemu oświaty w gminie jest wskaźnik komputeryzacji szkół, który mówi o dostępności komputerów z podłączeniem do sieci Internet dla uczniów. Na terenie Gminy Turośl wynosi on 80% dla szkół podstawowych i 100% dla gimnazjum. Oznacza to, że 80% uczniów szkół podstawowych i 100% uczniów gimnazjum ma zapewniony dostęp do komputera podłączonego do Internetu. Na 1 komputer w szkołach podstawowych przypada 11,49 ucznia, a w gimnazjum 8,04 ucznia.

Ochrona zdrowia i opieka społeczna

Usługi medyczne na terenie Gminy Turośl oferowane są przez publiczne zakłady opieki zdrowotnej oraz niepubliczne praktyki lekarskie. Zakres podstawowej opieki medycznej jest wystarczający. Specjalistyczna opieka medyczna dostępna jest w poradniach oraz szpitalach w Kolnie i Łomży. Poniżej przedstawiamy usługi medyczne dostępne na terenie gminy

Tabela 12. Dostępność usług medycznych na terenie Gminy Turośl w 2014 roku

L.p.	Rodzaj	Liczba punktów
1.	Publiczna opieka zdrowotna	2
2.	Niepubliczna opieka zdrowotna	0
3.	Praktyki lekarskie na wsi	1
4.	Placówki ambulatoryjnej opieki zdrowotnej na 10 tys. mieszkańców	4
5.	Apteki i punkty apteczne	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS z 2014 roku

Na terenie Gminy Turośl dość duża liczba gospodarstw korzysta z pomocy społecznej i jest to 25.7% ogółu gospodarstw domowych. Co czwarta rodzina korzysta z jakiegokolwiek formy wsparcia. I liczba ta stale rośnie. W poniższej tabeli przedstawiamy kształtowanie się tego zjawiska na przestrzeni lat 2008-2012

Tabela 13. Liczba świadczeniobiorców pomocy społecznej w Gminie Turośl w latach 2008-2012

Rok	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba gospodarstw domowych korzystająca ze środowiskowej pomocy społecznej	311	362	363	364	377
Liczba osób w gospodarstwach domowych korzystająca ze środowiskowej pomocy społecznej	1241	1355	1381	1324	1333
Udział osób w gospodarstwach domowych korzystająca ze środowiskowej pomocy społecznej w liczbie ludności ogółem (%)	25,3	27,9	26,4	25,5	25,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Pomoc osobom najuboższym udzielana jest przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej. Polega na opłaceniu dożywiania dzieci w szkołach, świadczeń pieniężnych lub rzeczowych, zasiłków celowych i innych form wsparcia.

Infrastruktura społeczno-kulturalna

Na terenie Gminy Turośl działają 3 biblioteki lub punkty biblioteczne. We wszystkich bibliotekach dla korzystających dostępne są komputery wraz z łączem internetowym. Na koniec 2013 roku na 1 placówkę biblioteczną przypadało średnio 1721 osób.

Za działalność kulturalną w gminie odpowiada Gminny Ośrodek Kultury w Turośli. Jest on organizatorem większości imprez kulturalnych na terenie Gminy. Poniżej przedstawiamy zestawienie imprez organizowanych na terenie Gminy Turośl w 2013 roku.

Tabela 14. Imprezy kulturalne organizowane na terenie Gminy Turośl w 2013 roku

Impreza							
Wystawy	Występy zespołów amatorskich	Występy artystów i zespołów zawodowych	Dyskoteki	Prelekcje, spotkania, wykłady	Imprezy turystyczne i sportowo-rekreacyjne	Konkursy	Inne
Szt.	Szt.	Szt.	Szt.	Szt.	Szt.	Szt.	Szt.
10	5	4	1	16	4	7	5

Źródło: Opracowano na podstawie danych GUS z 2014 roku

Sport i rekreacja

Gmina Turośl posiada dobre warunki do uprawiania sportu i rekreacji. Tereny gminy są atrakcyjne turystycznie i sprzyjają rekreacji. Na terenie gminy działają dwa kluby sportowe, które na koniec 2013 roku zrzeszały 92 osoby. W klubach działa 5 sekcji sportowych. Zajęcia prowadzone są przez 1 trenera i 2 osoby inne (nie będące trenerami i instruktorami sportowymi).

Ważnym elementem jest infrastruktura sportowa. W Zespole Szkół w Turośli istnieje pełnowymiarowa sala gimnastyczna, która po zajęciach szkolnych może być udostępniana mieszkańcom. Ponadto na terenie szkoły jest boisko wielofunkcyjne typu Orlik.

ANALIZA SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych metod diagnozy sytuacji, w jakiej znajduje się wspólnota samorządowa. Służy porządkowaniu i segregacji informacji, stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony (strengths), słabe strony (weaknesses), szanse (opportunities) i zagrożenia (threats).

Zgodnie z powyższym, czynniki rozwoju podzielić można na **wewnętrzne**, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki **zewnętrzne** – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia). Podział ten dokonuje się również według innego kryterium, co pozwala zidentyfikować: czynniki **pozytywne**, czyli atuty i szanse, oraz czynniki **negatywne**, czyli słabe strony i zagrożenia.

W poniższej tabeli przedstawiono wyniki analizy SWOT dla Gminy Turośl

Tabela 15. Analiza SWOT dla Gminy Turośl

Silne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Atrakcyjne położenie geograficzne • Bogactwo środowiska przyrodniczego • Wysoki stopień integracji społeczności lokalnej wokół szkół • Wysoko rozwinięta produkcja rolna • Materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe (ginące zawody, produkcja Miodu Kurpiowskiego – produktu wpisanego na listę UE produktów regionalnych - metodami tradycyjnymi) • Czyste środowisko naturalne, bogactwo lasów, czyste wody • Dobrze wykształcona siła robocza • Dobry układ dróg lokalnych • Dobrze rozwinięta opieka zdrowotna • Przedsiębiorczość mieszkańców • Bezpieczeństwo 	<ul style="list-style-type: none"> • Lokalizacja gminy poza głównymi szlakami komunikacyjnymi • Brak spójności komunikacyjnej gminy (brak połączeń wewnątrzgminnych transportem publicznym) • Zły stan techniczny infrastruktury drogowej • Niski poziom infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej • Niewystarczające inwestycje w zakresie infrastruktury technicznej • Wysokie bezrobocie • Małe wykorzystanie walorów turystycznych gminy • Niedostatecznie rozwinięta infrastruktura turystyczna • Znaczny odsetek osób korzystający z pomocy społecznej
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Położenie blisko ośrodka powiatowego • Możliwość pozyskania środków zewnętrznych na rozwój • Rozwój funkcji turystyczno- 	<ul style="list-style-type: none"> • Duży odpływ ludności • Niż demograficzny • Bliskość Mazur, regionu o większych walorach krajobrazowych i turystycznych

<p>rekreacyjnej Gminy przy jednoczesnej popularyzacji aktywnych form spędzania czasu wolnego</p> <ul style="list-style-type: none">• Rozwój agroturystyki• Rozróż rolnictwa, w tym rolnictwa ekologicznego• Edukacja ekologiczna mieszkańców• Działania wspierające rozwój gospodarki niskoemisyjnej, w tym montaż kolektorów słonecznych, ogniw fotowoltaicznych• Lepsze wykorzystanie istniejącej infrastruktury sportowej• Możliwość pozyskania dotacji na rozwój przedsiębiorczości wiejskiej	<ul style="list-style-type: none">• Spowolnienie gospodarcze• Duży fiskalizm państwa – wysokie stawki podatkowe, wysokie koszty pracy• Brak skutecznej promocji gminy
--	---

Źródło: Opracowanie własne

WYZWANIA ROZWOJOWE

Identyfikacji wyzwań rozwojowych Gminy Turośl dokonano w oparciu o kilka niezależnych od siebie źródeł informacji:

- wnioski z diagnozy społeczno-gospodarczej gminy,
- wnioski z opracowania danych statystycznych,
- wnioski z analizy SWOT gminy,
- opinie i oczekiwania mieszkańców zidentyfikowane na podstawie badań ankietowych.

Wskazane powyżej badania i analizy posłużyły w dalszej kolejności do zaprojektowania obszarów strategicznych w ramach Strategii.

W wyniku zestawienia i porównania poszczególnych czynników pochodzących z ww. źródeł informacji, zidentyfikowano następujące wyzwania rozwojowe gminy Turośl:

1. Wzmacnianie pozycji gospodarczej gminy Turośl – co w przyszłości może mieć wpływ na stabilizację finansów gminy, podniesienie warunków i jakości życia oraz pracy mieszkańców, a także skuteczne rozwiązywanie problemów społecznych (nowe miejsca pracy, zwiększanie statusu ekonomicznego mieszkańców, itd.). Wzmacnianie pozycji gospodarczej gminy jest uwarunkowane inwestycjami i interwencjami gminnymi oraz prywatnymi w następujących zakresach:

- rozwój stref aktywności gospodarczej i turystycznej, efektywne gospodarowanie przestrzenią, rozwój systemu obsługi inwestycji, promocja gospodarcza gminy,
- rozwój infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej na terenie gminy oraz branży usługowej, rozwój sieci szlaków rekreacyjnych i poznawczych, a także wielosezonowych tras rekreacyjnych, wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, np. włączanie wartości dziedzictwa w obieg gospodarczy.

Priorytetem w ramach niniejszego wyzwania są również działania ukierunkowane na podnoszenie jakości kapitału intelektualnego dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy. Wzmocnienie gospodarki i rozwój gminy możliwe będą jedynie dzięki wysokiej jakości kapitału ludzkiego, społecznego i intelektualnego. Należy sprawić, by osoby wykształcone pochodzące z terenu gminy zechciały do niej wrócić oraz przyciągnąć nowych mieszkańców.

2. Doskonalenie usług publicznych – oznacza utrzymywanie wysokiego standardu wszelkich usług świadczonych przez samorząd na rzecz swoich klientów, a także we współpracy z innymi podmiotami w celu osiągnięcia kompletności i komplementarności oferty usługowej oraz jej efektywności kosztowej. Realizacja tego wyzwania jest istotna m.in. ze względu na atrakcyjność osadniczą gminy. Mieszkańcy gminy w ankietach zwracali np. uwagę na niską, ich zdaniem, jakość

świadczenia usług przez Urząd Gminy. Zwiększają się wymagania jakościowe i ilościowe mieszkańców w stosunku do świadczonych usług publicznych. Kompletność i wysoka jakość usług publicznych będzie atutem przy pozyskiwaniu nowych klientów, za którymi często podążają środki budżetowe (np. subwencja oświatowa, kontrakty z NFZ, itp.). Gmina Turośl musi tak kształtować własną paletę i standardy usług publicznych, aby być konkurencyjną względem sąsiednich gmin. Doskonalenie usług publicznych stanowi ponadto założenie krajowej i regionalnej polityki rozwoju, co pozwala wnioskować o wysokim priorytecie i o możliwościach dofinansowywania działań w tym zakresie w kolejnych latach.

- 3. Poprawa parametrów środowiska naturalnego** – oznacza stałą dbałość o zwiększanie zasobów infrastruktury zapobiegającej przedostawaniu się zanieczyszczeń do środowiska, edukację ekologiczną mieszkańców oraz wprowadzanie nowych technologii. W związku z powyższym, dla poprawy parametrów ochrony środowiska, istotnymi są: sukcesywna redukcja emisji zanieczyszczeń do powietrza, promocja i wsparcie dla rozwoju transportu zrównoważonego, kompleksowa modernizacja energetyczna budynków, wprowadzanie mechanizmów wspierających stosowanie nowoczesnych technologii oraz odnawialnych źródeł energii, rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, doskonalenie gospodarki odpadami. Priorytetem powinno być wzmacnianie świadomości ekologicznej mieszkańców, którzy poprzez swoją postawę i działania mają ogromny wpływ na poziom bezpieczeństwa ekologicznego gminy. Wskazane działania posłużą nie tylko poprawie parametrów ochrony środowiska, ale są również elementem wysokiej jakości oferty usług publicznych. W ramach tego obszaru znalazły się również zagadnienia związane z zarządzaniem kryzysowym i zapobieganiem skutkom klęsk żywiołowych.
- 4. Nowoczesne zarządzanie publiczne oraz aktywizacja mieszkańców** – konieczność integracji i ściślejszej współpracy władz samorządowych z mieszkańcami, pogłębiania współpracy międzysektorowej i międzyorganizacyjnej, a także w relacjach pomiędzy gminami sąsiednimi, powiatem kolneńskim oraz partnerami społecznymi i gospodarczymi. Stanowi ona odpowiedź na rosnące oczekiwania klientów względem organów administracji publicznej. W swojej treści nawiązuje do zapisów Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie oraz strategii „Sprawne Państwo 2020”, która ma doprowadzić do zwiększenia skuteczności i efektywności państwa otwartego na współpracę z obywatelami. Współpraca międzysektorowa oznacza wdrożenie mechanizmów i procedur partycypacji – włączanie mieszkańców w proces zarządzania sprawami publicznymi. Wspieranie aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców obejmować powinno edukację obywatelską, promocje różnych form i sposobów zaangażowania obywatelskiego, usprawnienie procedur informowania i konsultacji, wsparcie organizacji pozarządowych oraz rozwój finansowych i pozafinansowych form współpracy. Konieczność partnerskiej współpracy międzysamorządowej wynika m.in. z powszechnie wyrażanego przekonania, iż nadszedł właściwy moment w realiach polityki regionalnej i krajowej, aby budować

„wspólnotę interesów” ponad granicami administracyjnymi poszczególnych gmin. Przewidywane instrumenty realizacji polityki rozwoju w latach 2014-2020 warunkują konieczność zacieśnienia współpracy i skoordynowania działań różnych partnerów, co pozwoli na podniesienie spójności i konkurencyjności regionów, a jednocześnie uprawdopodobnia zaistnienie efektu synergii. Korzyści ze współdziałania należy rozpatrywać nie tylko poprzez pryzmat łatwiejszego pozyskiwania środków zewnętrznych w nowym okresie programowania europejskiego (2014-2020), ale przede wszystkim jako budowanie podstaw dla trwałości rozwoju, szczególnie po 2020 r.

WIZJA I MISJA ROZWOJU

Wizja rozwoju stanowi projekcję, opis pożądanego stanu rzeczywistości Gminy Turośl w perspektywie kilku najbliższych lat. Określa stan docelowy, do którego dążyć będą wszyscy zaangażowani partnerzy, tj. władze samorządowe gminy, partnerzy społeczni i gospodarczy oraz mieszkańcy, wykorzystując przy tym możliwości płynące z własnych atutów i szans pojawiających się w otoczeniu. Wizja ukierunkowana jest prognostycznie, określa cel, do jakiego zmierza cała wspólnota obszaru gminy. Wskazuje ona zasadniczy kierunek podejmowanych działań.

WIZJA

Dzięki współpracy i zaangażowaniu władz lokalnych, partnerów społecznych i gospodarczych oraz mieszkańców Gmina Turośl jest miejscem, które wyróżnia atrakcyjny standard życia i dostęp do usług publicznych wysokiej jakości

Gmina Turośl w pełni korzysta ze swojego położenia, walorów środowiskowych i kulturowych rozwijając konkurencyjne sektory gospodarki, przedsiębiorczość oraz ofertę spędzania czasu wolnego

Sposobem urzeczywistnienia zakładanej wizji jest misja. Misja określa nadrzędny cel rozwoju Gminy Turośl. Zgodnie z misją, władze samorządowe gminy pełnią rolę inicjatora dla realizacji przedsięwzięć zgodnych ze *Strategią Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku*, a podejmowanych przez różnych aktorów życia społecznego i gospodarczego. Ponadto władze samorządowe są także realizatorem własnych projektów, leżących w zadaniach własnych oraz we współpracy z innymi jednostkami samorządu terytorialnego, zmierzających do zrównoważonego rozwoju gminy, promowania jej walorów, ułatwiania współpracy różnorodnych partnerów i wdrażania innowacyjnych rozwiązań.

MISJA

Chcemy, by nasza gmina stała się miejscem gwarantującym atrakcyjne warunki życia, pracy oraz wypoczynku wszystkim jej mieszkańcom oraz gościom i inwestorom

Deklarujemy partnerskie współdziałanie na rzecz jak najlepszego wykorzystania unikatowych zasobów środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego, przedsiębiorczości oraz zaangażowania mieszkańców celem zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego naszej gminy

MATRYCA OPERACYJNA

Nawiązując do Wizji i Misji rozwoju Gminy Turośl ze względu na stworzenie w perspektywie długookresowej największych możliwości wzrostu wyodrębniono 4 priorytetowe obszary rozwoju:

<i>Obszar 1</i>	<i>Obszar 2</i>	<i>Obszar 3</i>	<i>Obszar 4</i>
GOSPODARKA EDUKACJA RYNEK PRACY	PRZYJAZNE ŚRODOWISKO NATURALNE	KOMFORT I JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW	ZARZĄDZANIE I KAPITAŁ SPOŁECZNY

Są one względem siebie równoważne i uzupełniające się. Nie jest bowiem możliwa sprawna i efektywna realizacja zapisów Strategii przy braku integracji poszczególnych działań, np. bez intensywnych działań z zakresu ochrony środowiska nie ma mowy o wykreowaniu odpowiedniej oferty czasu wolnego związanej z rekreacją, co z kolei ściśle powiązane jest z działaniami inwestycyjnymi. Należy podkreślić umowność podziałów „obszarowych” i docelową horyzontalność kierunków interwencji.

W ramach każdego z powyższych obszarów zdefiniowano **cel strategiczny**, będący celem o charakterze długofalowym (o terminie realizacji sięgającym do 2025 roku), wskazujący na generalny kierunek postępowania w realizacji założonej wizji rozwoju w danym zakresie tematycznym. **Cele operacyjne**, dotyczące średniego horyzontu czasowego, wskazują określone narzędzia i sposoby realizacji wspomnianych celów strategicznych. Wyodrębnione **kierunki interwencji** – kluczowe grupy zadań i projektów do realizacji – służą urzeczywistnieniu założonych celów. Stanowią one ogólne ramy koncentracji aktywności programowej, finansowej i organizacyjnej w perspektywie długofalowej.

Ponadto, dla zapewnienia kontroli nad stopniem realizacji poszczególnych celów *Strategii Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku*, stworzono listę rekomendowanych mierników. Mierniki te są użyteczne przede wszystkim w czasie dokonywania monitoringu realizacji oraz aktualizacji dokumentu. Lista mierników stanowi bazową propozycję, która podczas prowadzenia procesów monitorowania i przeglądu strategicznego może być modyfikowana i uzupełniana – zgodnie z potrzebami jednostek wdrażających. *Strategia Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku* nie ogranicza się w swych zapisach wyłącznie do operacji realizowanych bezpośrednio przez władze samorządowe, ale dotyczy całej wspólnoty gminnej, czyli wszystkich organizacji, instytucji i podmiotów, działających na rzecz rozwoju gminy. Realizacja zapisów Strategii odbywać się powinna poprzez budowę i rozwijanie sieci aktywnej współpracy międzysektorowej i międzyorganizacyjnej, czyli zgodnie z kluczowymi zasadami polityki strukturalnej Unii Europejskiej.

Rysunek 6. Schemat celów Strategii Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku

<p><i>Obszar 1</i></p> <p>GOSPODARKA EDUKACJA RYNEK PRACY</p>	<p><i>Obszar 2</i></p> <p>PRZYJAZNE ŚRODOWISKO NATURALNE</p>	<p><i>Obszar 3</i></p> <p>KOMFORT I JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW</p>	<p><i>Obszar 4</i></p> <p>ZARZĄDZANIE I KAPITAŁ SPOŁECZNY</p>
<p>Cel strategiczny:</p> <p>Silna pozycja gospodarcza gminy bazująca na wiedzy i przedsiębiorczości mieszkańców, wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej oraz rozwiniętej ofercie czasu wolnego</p>	<p>Cel strategiczny:</p> <p>Wysoki poziom bezpieczeństwa ekologicznego gminy</p>	<p>Cel strategiczny:</p> <p>System usług publicznych wysokiej jakości dostosowany do potrzeb społecznych</p>	<p>Cel strategiczny</p> <p>Zarządzanie partnerskie sprawami publicznymi</p>
<p>Cele operacyjne:</p> <p>I.1. Wysoki potencjał intelektualny dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy</p> <p>I.2. Rozwój przedsiębiorczości oraz wspieranie zatrudnienia</p> <p>I.3. Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej gminy</p> <p>I.4. Rozwój oferty czasu wolnego</p>	<p>Cele operacyjne:</p> <p>II.1. Skuteczny system ochrony środowiska</p> <p>II.2. Efektywny system zarządzania kryzysowego</p>	<p>Cele operacyjne:</p> <p>III.1. Wysoka dostępność komunikacyjna gminy</p> <p>III.2. Rozwój oferty rekreacyjno-sportowej oraz kulturalnej</p> <p>III.3. Poprawa bezpieczeństwa zdrowotnego i społecznego</p>	<p>Cele operacyjne:</p> <p>IV.1. Sprawne i efektywne zarządzanie publiczne</p> <p>IV.2. Wzmacnianie aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców</p> <p>IV.3. Wzmacnianie tożsamości lokalnej i spójności społecznej</p>

OBSZAR PRIORYTETOWY I

GOSPODARKA EDUKACJA I RYNEK PRACY

Cel strategiczny:

Silna pozycja gospodarcza gminy bazująca na wiedzy i przedsiębiorczości mieszkańców, wysokiej atrakcyjności inwestycyjnej oraz rozwiniętej ofercie czasu wolnego

MIERNIKI OSIĄGNIĘĆ		
Cel operacyjny	Proponowane mierniki monitorowania celu	Źródło
Cel operacyjny I.1. Wysoki potencjał intelektualny dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	Odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym	Dane gminy
	Liczba godzin doradztwa zawodowego i dynamika zmian	Dane gminy i/lub Starostwa Powiatowego w Kolnie
	Udział mieszkańców w różnych formach kształcenia przez całe życie	Dane gminy
	Edukacyjna wartość dodana	Dane Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łomży
Cel operacyjny I.2. Rozwój przedsiębiorczości oraz wspieranie zatrudnienia	Liczba podmiotów nowo zarejestrowanych w systemie REGON na 100 zarejestrowanych podmiotów	Dane gminy i/lub GUS
	Relacja liczba podmiotów nowo zarejestrowanych do liczby wykreślonych	Dane gminy i/lub GUS
	Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	Dane gminy i/lub GUS
	Udział osób długotrwale bezrobotnych w ogólnej liczbie bezrobotnych	Dane PUP w Kolnie
	Liczba gospodarstw rolnych prowadzących aktywną działalność rolniczą	Dane gminy i/lub GUS
	Przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego	Dane gminy i/lub GUS
Cel operacyjny I.3. Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej gminy	Wpływy do budżetu gminy z CIT na 1 mieszkańca	Dane gminy
	Liczba nowych podmiotów gospodarczych zarejestrowanych na terenie gminy	Dane gminy i/lub GUS
Cel operacyjny I.4. Rozwój oferty czasu wolnego	Infrastruktura hotelarsko - gastronomiczna	Dane gminy i/lub GUS
	Długość urządzonych i oznakowanych wielofunkcyjnych tras na terenie gminy	Dane gminy
	Liczba uczestników imprez ponadlokalnych bazujących na tradycjach i specyfice gminy	Dane gminy

Cel operacyjny I.1. Wysoki potencjał intelektualny dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Strategia postępowania:

Gospodarka i sfera edukacji oraz podnoszenia kapitału intelektualnego stanowią system naczyń połączonych. Ich odpowiednia integracja jest warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy (gospodarka dla edukacji, edukacja dla gospodarki). Silna gospodarka lokalna może zostać osiągnięta jedynie dzięki wysokiej jakości kapitału ludzkiego, społecznego i intelektualnego, a rozwój zasobów ludzkich jest możliwy w szczególności w korelacji i przy wykorzystaniu zasobów ekonomicznych.

Działania ukierunkowane na podnoszenie jakości kapitału intelektualnego dla rozwoju społeczno-gospodarczego gminy będą realizowane w sposób kompleksowy, obejmując wszystkie etapy edukacji, począwszy od edukacji przedszkolnej, stymulującej rozwój intelektualny i społeczny dziecka, na kształtowaniu i promocji postaw związanych z uczeniem się przez całe życie czy zmianą kwalifikacji na różnych etapach życia kończąc. Interwencje będą miały zarówno charakter miękkiej, jak i twardej. Planuje się m.in. rozszerzenie oferty edukacyjnej – przy szczególnym uwzględnieniu kształcenia kompetencji kluczowych, oraz wdrożenie mechanizmów odkrywania, kształtowania i wspierania talentów, przy równoczesnej pomocy osobom ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi. Podjęte zostaną starania celem zapewnienia stałej opieki medycznej w placówkach oświatowych. Modernizowana i rozwijana będzie baza oświatowa. Jest to również szansa na uzupełnienie oferty kulturalno-oświatowej poprzez wykreowanie nowego centrum kulturalnego danej miejscowości.

Priorytetem pozostaje ponadto rozwijanie współpracy z placówkami prowadzącymi kształcenie zawodowe (rozwój oferty edukacyjnej i jakości kształcenia zawodowego – z uwzględnieniem potrzeb rynku pracy), realizacja programów współpracy z pracodawcami, a także jednostkami naukowymi i uczelniami wyższymi. W tym kontekście ważną będzie poprawa dostępności, jakości i efektywności usług w zakresie planowania i rozwoju kariery zawodowej (doradztwo zawodowe).

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
I.1.1. Modernizacja i rozwój bazy oświatowej, dbałość o właściwe wyposażenie szkół	Gmina, Zespół Obsługi Szkół	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe
I.1.2. Poprawa jakości i dostępności usług w zakresie edukacji przedszkolnej	Gmina, podmioty prywatne i społeczne	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe
I.1.3. Rozwijanie oferty zajęć pozalekcyjnych przy szczególnym uwzględnieniu kształcenia kompetencji kluczowych (językowych,	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe, przedsiębiorcy, organizacje

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
matematyczno-przyrodniczych, TIK, kreatywnych, przedsiębiorczości)		pozarządowe, instytucje kultury
I.1.4. Wsparcie mechanizmów odkrywania, kształtowania i wspierania talentów (np. wsparcie uzdolnionej młodzieży poprzez system stypendiów i nagród)	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, instytucje kultury
I.1.5. Poprawa dostępności i jakości oraz efektywności usług w zakresie planowania i rozwoju kariery zawodowej	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, PUP w Kolnie, izby gospodarcze, organizacje przedsiębiorców
I.1.6. Współpraca z powiatem kolneńskim w zakresie rozwoju kształcenia zawodowego, w szczególności rozwój oferty edukacyjnej z uwzględnieniem potrzeb rynku pracy	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, PUP w Kolnie, izby gospodarcze, organizacje przedsiębiorców
I.1.7. Kształtowanie postaw uczenia się przez całe życie oraz zdobywania nowych kompetencji	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, PUP w Kolnie
I.1.8. Zapewnienie stałej opieki medycznej (lekarskiej, stomatologicznej) w placówkach oświatowych	Gmina, placówki oświatowe	Placówki ochrony zdrowia, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe
I.1.9. Pomoc osobom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi i rozwojowymi	Gmina, placówki oświatowe	Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, instytucje kultury

Cel operacyjny I.2. Rozwój przedsiębiorczości oraz wspieranie zatrudnienia

Strategia postępowania:

Strategia postępowania w ramach niniejszego celu będzie bazować na budowaniu aspiracji i postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców, w szczególności wśród ludzi młodych.

Zakłada się dynamizowanie rozwoju gospodarczego gminy poprzez kreowanie korzystnego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości. Wzmacnianie przedsiębiorczości ukierunkowane będzie na rozwój systemu doradztwa i wsparcia dla przedsiębiorczości, opartego na aktywnej, odpowiadającej rzeczywistym potrzebom przedsiębiorców – działalności instytucji

otoczenia biznesu, gwarantujących - poza działalnością merytoryczną – szeroką i łatwo dostępną ofertę instrumentów zwrotnych.

Atrakcyjną formułą współdziałania przedsiębiorców powinny stawać się w najbliższych latach powiązania kooperacyjne. Zgodnie z tym strategia postępowania będzie ukierunkowana na wzmocnienie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw poprzez stymulowanie współpracy podmiotów gospodarczych - promocja i wsparcie dla wszelkiego rodzaju zrzeczeń przedsiębiorców jako forów pomocy wzajemnej, doształcania, poradnictwa ekonomicznego i prawnego, a także troski o wzajemne interesy.

Podejmowane będą równocześnie kroki zmierzające do unowocześnienia rolnictwa – gałęzi gospodarki posiadającej długotrwałe tradycje lokalne. Priorytetem w tym zakresie pozostają: umocnienie rozwojowych gospodarstw rolniczych poprzez adresowany system doradztwa produkcyjnego, organizacyjnego i ekonomicznego, oraz koordynacja gospodarki przestrzennej, w tym w zakresie ewidencji gruntów, scalania i wymiany ziemi rolniczej. Zakłada się ponadto wsparcie tworzenia różnorodnych grupowych form współdziałania producentów (np. grup producenckich) oraz w zakresie zaopatrzenia w surowce, użytkowania maszyn, standaryzacji i zbytu produkcji.

Ważnym elementem polityki nastawionej na rozwój przedsiębiorczości oraz wspieranie zatrudnienia będzie współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy w Kolnie i innymi podmiotami, których celem jest przeciwdziałanie bezrobociu i poprawa sytuacji na rynku pracy.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
I.2.1. Kształtowanie cech przedsiębiorczych wśród młodzieży	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, rolnicy, izby gospodarcze
I.2.2. Współpraca z organizacjami otoczenia biznesu w zakresie poszerzenia oferty szkoleń, informacji i doradztwa z zakresu przedsiębiorczości (nowa perspektywa finansowa UE 2014-2020) oraz poprawa dostępności zwrotnych instrumentów finansowania działalności przedsiębiorstw	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, placówki oświatowe, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, rolnicy, izby gospodarcze, organizacje otoczenia biznesu
I.2.3. Umocnienie rozwoju gospodarstw rolniczych poprzez adresowany system doradztwa produkcyjnego, organizacyjnego, ekonomicznego	Gmina, ośrodki doradztwa rolniczego	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, rolnicy, izby rolne
I.2.4. Koordynacja gospodarki przestrzennej, w tym w zakresie ewidencji, scalania gruntów	Gmina	Właściciele gruntów, rolnicy, przedsiębiorcy

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
I.2.5. Promocja i wsparcie dla wszelkiego rodzaju zrzeczeń przedsiębiorców, w tym wspieranie tworzenia różnorodnych grupowych form współdziałania producentów (np. grup producenckich) oraz w zakresie zaopatrzenia w surowce, użytkowania maszyn, standaryzacji i zbytu produkcji.	Gmina, ośrodki doradztwa rolniczego	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, gmina, rolnicy, przedsiębiorcy, zrzeczenia przedsiębiorców, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe
I.2.6. Współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy w Kolnie i innymi podmiotami na rzecz zwiększenia zatrudnienia i przeciwdziałania bezrobociu.	Gmina, GOPS	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Powiatowy Urząd Pracy w Kolnie, rolnicy, przedsiębiorcy, zrzeczenia przedsiębiorców, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe
I.2.7. Wdrożenie mechanizmów wsparcia dla rozwoju i upowszechnienia zawodów ginących.	Gmina, GOK	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Powiatowy Urząd Pracy w Kolnie, rolnicy, przedsiębiorcy, zrzeczenia przedsiębiorców, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”

Cel operacyjny I.3. Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej gminy***Strategia postępowania:***

Warunkiem rozwoju gospodarczego gminy jest sprawna i efektywna polityka inwestycyjna, bazująca na atrakcyjnej ofercie dla inwestorów i racjonalnym gospodarowaniu przestrzenią.

Mając na uwadze powyższe, zaplanowano m.in. działania ukierunkowane rozwój stref aktywności gospodarczej i turystycznej na terenie gminy. Wiązać się to będzie z procesami gospodarowania przestrzenią, uwzględniającymi scalanie gruntów czy zmianę przeznaczenia gruntów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, a także regulację własnościową gruntów, które tego wymagają, oraz uzbrajanie w infrastrukturę komunalną i komunikacyjną. Konieczna będzie implementacja i ciągłe doskonalenie systemu obsługi inwestycji oraz intensyfikacja działań w zakresie przyciągania inwestorów (sprawna i efektywna promocja potencjału gospodarczego gminy). Elementem częstokroć decydującym o konkurencyjności inwestycyjnej gminy są nowoczesne technologie teleinformatycznych i komunikacyjnych (ICT), stąd interwencja strategiczna ukierunkowana będzie na wsparcie ich rozwoju i upowszechnianie.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
I.3.1. Rozwój stref aktywności gospodarczej i turystycznej na terenie gminy.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe
I.3.2. Efektywne gospodarowanie przestrzenią – bieżące aktualizowanie dokumentów planistycznych, scalanie gruntów pod inwestycje, skupowanie gruntów, wymiana, uzbrajanie, itp.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, właściciele gruntów
I.3.3. Rozwój systemu obsługi inwestycji.	Gmina, instytucje otoczenia biznesu	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe
I.3.4. Promocja potencjału gospodarczego gminy.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, media
I.3.5 Wsparcie rozwoju i upowszechnianie nowoczesnych technologii teleinformatycznych i komunikacyjnych (ICT).	Gmina	Firmy teleinformatyczne, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, media

Cel operacyjny I.4. Rozwój oferty czasu wolnego***Strategia postępowania:***

Gminę Turośl charakteryzuje bogactwo walorów przyrodniczo-krajobrazowych oraz materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego, decydujące o jej atrakcyjności rekreacyjno-wypoczynkowej, w tym m.in.:

- lokalizacja na cennych przyrodniczo obszarach, m.in. wzdłuż rzeki Pisy,
- bliskość ośrodka powiatowego oraz miast Łomży i Olsztyna,
- sąsiedztwo z Krainą Wielkich Jezior Mazurskich,
- przebiegające przez obszar gminy szlaki turystyczne o znaczeniu lokalnym i regionalnym,
- materialne dziedzictwo kulturowe (zespoły i obiekty architektury sakralnej, tradycyjnego budownictwa wiejskiego,

- niematerialne dziedzictwo kulturowe (folklor, ginące zawody,
- duży potencjał agroturystyczny.

Wykorzystanie tego potencjału wymaga podejmowania konsekwentnych działań w kierunku promowania i zrównoważonej komercjalizacji posiadanych zasobów. Naturalne przewagi gminy stanowić powinny bazę dla konkurencyjnej oferty czasu wolnego, w szczególności w zakresie rekreacji i wypoczynku, "małej turystyki".

W związku z powyższym, zakłada się tworzenie warunków dla rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej na terenie gminy oraz wspieranie rozwoju branży usługowej, działającej na rzecz odwiedzających i mieszkańców gminy. Ważny element bazy stanowić winny gospodarstwa agroturystyczne. Ze względu na wyjątkowość środowiska naturalnego, konieczne będą działania nastawione na funkcjonalne zarządzanie przestrzenią, w tym porządkowanie i rozwój terenów zielonych oraz zagospodarowanie rekreacyjne i turystyczne wybranych obszarów na terenie gminy, np. rzek. Rozwijana będzie sieć szlaków rekreacyjnych i poznawczych, a także wielosezonowych tras rekreacyjnych, zintegrowanych z ciągami na terenach sąsiednich. Będą one łączyć najciekawsze przyrodniczo i kulturowo obszary gminy, które powinny zostać odpowiednio oznakowane (wizualizacja turystyczna). Oferta czasu wolnego kreowana będzie również poprzez wdrażanie mechanizmów włączających wartości dziedzictwa w obieg gospodarczy oraz tworzenie i efektywne wykorzystywanie produktów lokalnych. Promocja turystyczna w oparciu o walory przyrodniczo-kulturowe gminy ukierunkowana będzie na wykreowanie pozytywnego wizerunku gminy - jako atrakcyjnego miejsca dla organizacji wypoczynku weekendowego oraz dłuższego pobytu.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
I.4.1. Tworzenie warunków dla rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej na terenie gminy.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, rolnicy, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”
I.4.2. Wspieranie rozwoju branży usługowej, działającej na rzecz odwiedzających i mieszkańców gminy.	Instytucje otoczenia biznesu	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, rolnicy, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”
I.4.3. Tworzenie i efektywne wykorzystywanie produktów lokalnych.	LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, rolnicy, izby gospodarcze, organizacje

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
		pozarządowe, Gmina Turośl, gminy sąsiadujące, instytucje kultury, kluby sportowe
I.4.4. Kontynuowanie rozwoju sieci szlaków rekreacyjnych i poznawczych, w tym związanych z bogactwem przyrodniczym Rzeki Pisy.	LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, rolnicy, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, Gmina Turośl, gminy sąsiadujące, instytucje kultury
I.4.5. Rozwój i integracja wielosezonowych tras rekreacyjnych wewnątrz gminy, a także z terenami sąsiednimi.	LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, rolnicy, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, Gmina Turośl, gminy sąsiadujące, instytucje kultury
I.4.6. Współpraca z sąsiednimi jednostkami samorządu terytorialnego w zakresie kreowania oferty czasu wolnego, w tym m.in. tworzenie wspólnego kalendarza imprez, organizacja imprez o charakterze ponadlokalnym, bazujących na tradycji i specyfice gminy.	Gmina, GOK	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Instytucje Otoczenia Biznesu, przedsiębiorcy, zrzeszenia przedsiębiorców, rolnicy, izby gospodarcze, organizacje pozarządowe, gminy sąsiadujące, instytucje kultury, kluby sportowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”
I.4.7. Zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego gminy i włączanie go w ofertę czasu wolnego.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, przedsiębiorcy, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, Wojewódzki Konserwator Zabytków, właściciele i użytkownicy obiektów zabytkowych
I.4.8. Oznakowanie szlaków i obiektów – wizualizacja turystyczna.	Gmina, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, sąsiednie gminy, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, Wojewódzki Konserwator Zabytków, organizacje turystyczne
I.4.9. Porządkowanie i zagospodarowywanie terenów zielonych.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, przedsiębiorcy, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, organizacje pozarządowe
I.4.10. Zagospodarowanie rekreacyjne i turystyczne obszarów na terenie gminy, np. rzek	Gmina, przedsiębiorcy	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, przedsiębiorcy, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, organizacje pozarządowe, kluby sportowe
I.4.11 Promocja turystyczna w oparciu o walory przyrodniczo-kulturowe gminy.	Gmina, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, przedsiębiorcy,

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
		organizacje pozarządowe, Gmina Turośl, sąsiednie gminy, organizacje turystyczne
I.4.12 Wsparcie dla rozwoju gospodarstw agroturystycznych na terenie gminy.	Gmina, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, przedsiębiorcy, rolnicy, otoczenie biznesu

OBSZAR PRIORYTETOWY II**PRZYJAZNE ŚRODOWISKO NATURALNE***Cel strategiczny:****Wysoki poziom bezpieczeństwa ekologicznego gminy***

MIERNIKI OSIĄGNIĘĆ		
Cel operacyjny	Proponowane mierniki monitorowania celu	Źródło
Cel operacyjny II.1. Skuteczny system ochrony środowiska	Odsetek mieszkańców korzystających z sieci wodociągowej	Dane gminy
	Odsetek mieszkańców korzystających z sieci kanalizacyjnej	Dane gminy
	Liczba projektów dot. wymiany źródeł grzewczych w gospodarstwach domowych na nowoczesne ekologiczne i/lub liczba beneficjentów z terenu gminy	Dane gminy
	Liczba projektów dot. zwiększenia efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej	Dane gminy
Cel operacyjny II.2. Efektywny system zarządzania kryzysowego	Suma środków publicznych przeznaczonych na zwiększanie efektywności urządzeń zabezpieczenia przeciwpowodziowego	Dane gminy
	Liczba międzyinstytucjonalnych ćwiczeń z zarządzania i reagowania kryzysowego	Dane gminy i/lub Państwowej Straży Pożarnej i/lub Ochotniczej Straży Pożarnej
	Liczba godzin zajęć szkolnych w ramach kształtowania i promocji postaw właściwych w odniesieniu do sytuacji kryzysowych	Dane gminy
	Suma środków publicznych przeznaczonych na poprawę stanu specjalistycznego wyposażenia dla jednostek OSP	Dane gminy

Cel operacyjny II.1. Skuteczny system ochrony środowiska

Strategia postępowania:

Zgodnie z założeniami Strategii Rozwoju Województwa do 2020 roku, dbałość o stan środowiska naturalnego, przy uwzględnieniu potrzeb bieżących i przyszłych pokoleń, stanowić powinna elementarne zobowiązanie każdego mieszkańca Podlasia. Skuteczna ochrona środowiska pozostaje wyzwaniem także dla Gminy Turośl i wszystkich jej mieszkańców.

W związku z powyższym, w ramach Strategii Rozwoju Gminy zakłada się kompleksowe działania interwencyjne o różnorodnym charakterze, m.in.:

- spójne i kompleksowe zarządzanie dostępem do zasobów środowiska, w tym zrównoważone wykorzystanie dla rozwoju oferty czasu wolnego,
- bezpośrednia i pośrednia ochrona, zapobieganie i likwidacja negatywnych dla środowiska skutków działalności człowieka,
- wzmacnianie świadomości ekologicznej mieszkańców, w tym edukacja ekologiczna,
- zapobieganie powstawaniu zanieczyszczeń i innych uciążliwości,
- racjonalna gospodarka odpadami.

Szczególnie istotne dla podniesienia standardu zamieszkania na terenie gminy, zwiększenia bezpieczeństwa ekologicznego oraz poprawy jej wizerunku będzie zapewnienie lepszego dostępu do infrastruktury technicznej, zwłaszcza sieci kanalizacyjnej i wodociągowej (kompleksowa ochrona zasobów wodnych). Szczególną potrzebą jest doskonalenie regionalnej i lokalnej polityki energetycznej, która przyczyni się do poprawy stanu środowiska oraz jakości życia mieszkańców poprzez rozwój zrównoważonej mobilności (wzmacnianie systemów transportu publicznego, integracja różnych środków transportu, inwestycje z zakresu tworzenia udogodnień dla ruchu rowerowego), realizację zadań z zakresu poprawy efektywności energetycznej (kompleksowa termomodernizacja budynków) i likwidację źródeł niskiej emisji (wymiana źródeł ciepła w indywidualnych gospodarstwach domowych, sukcesywna likwidacja nieekologicznych źródeł ciepła). Działania te będą możliwe do realizacji m.in. dzięki finansowaniu w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020, Programu Rozwój Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020 i innych źródeł zewnętrznych.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
II.1.1 Kompleksowa ochrona zasobów wodnych poprzez rozwój infrastruktury wodno-kanalizacyjnej.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, mieszkańcy, przedsiębiorcy, instytucje publiczne, NFOŚiGW, WFOŚiGW
II.1.2 Kompleksowa modernizacja energetyczna budynków.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, mieszkańcy, przedsiębiorcy, instytucje publiczne, NFOŚiGW, WFOŚiGW
II.1.3 Wprowadzanie rozwiązań bazujących na odnawialnych źródłach energii w gospodarstwach domowych i instytucjach użyteczności publicznej.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, mieszkańcy, przedsiębiorcy, instytucje publiczne, NFOŚiGW, WFOŚiGW
II.1.4 Sukcesywna redukcja emisji zanieczyszczeń do powietrza, zwłaszcza pochodzących z systemów indywidualnego ogrzewania mieszkań.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, mieszkańcy, przedsiębiorcy, instytucje publiczne, NFOŚiGW, WFOŚiGW
II.1.5 Promocja i wsparcie dla rozwoju transportu zrównoważonego.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, mieszkańcy, przedsiębiorcy, instytucje publiczne, NFOŚiGW, WFOŚiGW, przewoźnicy
II.1.6 Wzmacnianie świadomości ekologicznej mieszkańców, w tym edukacja ekologiczna oraz promocja wymiany źródeł grzewczych w gospodarstwach domowych na nowoczesne i ekologiczne.	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, mieszkańcy, przedsiębiorcy, instytucje publiczne, NFOŚiGW, WFOŚiGW, instytucje kultury, organizacje pozarządowe
II.1.7 Doskonalenie systemu gospodarki odpadami, w tym odpadami niebezpiecznymi i likwidacja dzikich wysypisk śmieci.	Gmina	Mieszkańcy, przedsiębiorcy, instytucje publiczne, organizacje pozarządowe
II.1.8 Zapobieganie degradacji i ochrona zasobów dziedzictwa przyrodniczego.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, mieszkańcy, przedsiębiorcy, instytucje publiczne, NFOŚiGW, WFOŚiGW, organizacje pozarządowe

Cel operacyjny II.2. Efektywny system zarządzania kryzysowego

Strategia postępowania:

W perspektywie najbliższych lat kluczowym obszarem interwencji będzie nadal tworzenie warunków zabezpieczających i ograniczających skutki występowania klęsk żywiołowych. Szczególnie istotna pozostanie ochrona przed zagrożeniami powodziowymi. Działania w tym zakresie bazować będą na racjonalnym planowaniu i zagospodarowaniu przestrzeni, wdrażaniu systemów monitoringu i wczesnego ostrzegania (pozwalających minimalizować

ryzyko wystąpienia i skalę katastrofalnych zniszczeń), a także zwiększaniu efektywności urzędów zabezpieczenia przeciwpowodziowego (inwestycje infrastrukturalne i modernizacyjne). Istotnym elementem działań przeciwpowodziowych będzie także tworzenie oraz zachowanie retencji wodnej oraz opracowanie planów zarządzania ryzykiem, w tym powodziowym.

Zwiększenie poziomu bezpieczeństwa mieszkańców możliwe będzie tylko dzięki sprawnej i efektywnej współpracy gminy z podmiotami zewnętrznymi (zarządzanie kryzysowe, przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych). Zakłada się m.in. wsparcie dla służb ratowniczych w zakresie poprawy stanu wykształcenia, rozwoju bazy oraz wyposażenia w nowoczesny i wydajny sprzęt (wsparcie materialne, jak i informacyjno-doradcze). Pomoc kierowana będzie m.in. do Ochotniczych Straży Pożarnych, przy czym wszelkie działania poprzedzone będą diagnozą potrzeb (m.in. w zakresie wsparcia i wyposażenia OSP) i określeniem systemu odpowiedzialności.

Kluczowym elementem efektywnego systemu zarządzania kryzysowego i przeciwdziałania klęskom żywiołowym będą działania społeczne, ukierunkowane na kształtowanie i promocję postaw właściwych w odniesieniu do sytuacji kryzysowych, a także prewencja, edukacja i profilaktyka wśród dzieci i młodzieży. Jednym z priorytetów będą programy edukacyjne w szkołach, w tym zajęcia organizowane z udziałem przedstawicieli różnych służb i instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, specjalne lekcje, ćwiczenia i pokazy (bezpieczeństwo na drodze, unikanie zagrożeń, pierwsza pomoc). Częstokroć to właśnie umiejętność odpowiedniego zachowania się w sytuacji niebezpieczeństwa lub zagrożenia, jak również udzielania pomocy innym jest czynnikiem decydującym o przetrwaniu i/lub zdrowiu.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
II.2.1 Przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych (powódzie, susze, itp.) – właściwe zagospodarowanie przestrzeni, systemy monitoringu i wczesnego ostrzegania.	Gmina, służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo	Administracja rządowa, wojewoda, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, RZGW, Starostwo Powiatowe w Kolnie, OSP, PSP, Policja, organizacje pozarządowe
II.2.2 Zwiększanie efektywności urzędów zabezpieczenia przeciwpowodziowego, w tym m.in. budowa urzędów przeciwdziałających skutkom powodzi oraz modernizacja, odtwarzanie i konserwacja rowów melioracyjnych.	Gmina, służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo	Administracja rządowa, wojewoda, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, RZGW, Starostwo Powiatowe w Kolnie, OSP, PSP, Policja, organizacje pozarządowe
II.2.3 Rozwój form małej retencji.	Gmina	RZGW, sektor prywatny
II.2.4 Współpraca gminy z podmiotami zewnętrznymi w zakresie doskonalenia systemu bezpieczeństwa publicznego (zarządzanie kryzysowe, przeciwdziałanie skutkom klęsk żywiołowych).	Gmina, służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, RZGW, Starostwo Powiatowe w Kolnie, OSP, PSP, Policja, organizacje pozarządowe
II.2.5 Poprawa stanu specjalistycznego	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj.

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
doposażenia służb ratowniczych.		Podlaskiego, RZGW, Starostwo Powiatowe w Kolnie, OSP, PSP, Policja, organizacje pozarządowe, służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo
II.2.6 Kształtowanie i promocja postaw właściwych w odniesieniu do sytuacji kryzysowych.	Placówki oświatowe, służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, RZGW, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Gmina Turośl, OSP, PSP, Policja, organizacje pozarządowe, media
II.2.7 Prewencja, edukacja i profilaktyka wśród dzieci i młodzieży – bezpieczeństwo na drodze, unikanie zagrożeń, pierwsza pomoc.	Placówki oświatowe, służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, RZGW, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Gmina Turośl, OSP, PSP, Policja, organizacje pozarządowe, media

OBSZAR PRIORYTETOWY III

KOMFORT I JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW

Cel strategiczny:

System usług publicznych wysokiej jakości dostosowany do potrzeb społecznych

MIERNIKI OSIĄGNIĘĆ		
Cel operacyjny	Proponowane mierniki monitorowania celu	Źródło
Cel operacyjny III.1. Wysoka dostępność komunikacyjna gminy	Przeciętny czas dojazdu z gminy do miasta powiatowego (różne środki transportu)	Badania dostępności komunikacyjnej
	Długość nowych i zmodernizowanych dróg gminnych	Dane gminy
	Liczba miejsc parkingowych na terenie gminy	Dane gminy
	Liczba osób korzystających z transportu publicznego	Dane przewoźników
	Długość rowerowej infrastruktury transportowej	Dane gminy
Cel operacyjny III.2. Rozwój oferty rekreacyjno-sportowej oraz kulturalnej	Suma środków publicznych przeznaczonych na rozwój infrastruktury kulturalnej i rekreacyjno-sportowej	Dane gminy
	Liczba imprez kulturalnych i sportowych o charakterze ponadlokalnym organizowanych na terenie gminy	Dane gminy
Cel operacyjny III.3. Poprawa bezpieczeństwa zdrowotnego i społecznego	Liczba akcji oraz programów profilaktycznych, badań i konsultacji medycznych organizowanych dla mieszkańców	Dane gminy
	Liczba porad w ramach podstawowej opieki zdrowotnej w przeliczeniu na 1 mieszkańca	Dane gminy i/lub GUS
	Liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem	Dane gminy i/lub GUS
	Liczba projektów i/lub uczestników programów na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	Dane gminy i/lub GUS
	Liczba miejsc w placówkach dziennych form wsparcia	Dane gminy

Cel operacyjny III.1. Wysoka dostępność komunikacyjna gminy**Strategia postępowania:**

Położenie Gminy Turośl oraz jej walory osadnicze, rekreacyjno-wypoczynkowe i gospodarcze zostaną wykorzystane tylko w przypadku poprawy jej dostępności komunikacyjnej, zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej. Częstokroć wymagana w tym zakresie będzie współpraca z partnerami zewnętrznymi, m.in. z innymi właścicielami i zarządcami dróg.

Rozwój infrastruktury (m.in. budowa, modernizacja i przebudowa dróg oraz ciągów pieszych, rozwój systemu oświetlenia ulicznego, tworzenie miejsc parkingowych), sieciowanie połączeń drogowych oraz doskonalenie rozwiązań z zakresu organizacji transportu pozwoli na stworzenie warunków dla pełniejszego wykorzystania lokalnych potencjałów i zwiększania mobilności mieszkańców. Będzie to możliwe dzięki eliminacji barier przestrzennych w wyborze miejsca zamieszkania, nauki, pracy, spędzania czasu wolnego oraz poprawie terytorialnych standardów dostępności do usług publicznych.

W nawiązaniu do założeń Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do roku 2020 działania prowadzone w obszarze transportu nastawione będą na tworzenie nowoczesnego, sprawnego i zrównoważonego systemu transportowego, posiadającego walor przyjazności dla użytkowników, jak i środowiska naturalnego, a jednocześnie tworzącego warunki sprzyjające procesom rozwojowym. Elementem tej polityki będą m.in. inwestycje z zakresu tworzenia udogodnień dla ruchu rowerowego. Inwestycje te będą możliwe do realizacji w ramach programów operacyjnych dotyczących perspektywy finansowej 2014-2020.

Dostępność komunikacyjną gminy rozumie się również poprzez dostęp mieszkańców do infrastruktury i narzędzi społeczeństwa informacyjnego (m.in. dostęp do sieci Internet, zasięg sieci komórkowych), stąd planowana jest współpraca z innymi jednostkami, instytucjami i podmiotami w zakresie rozwoju tego rodzaju usług na terenie gminy.

Ponadto, ważnym zadaniem pozostaje modernizacja infrastruktury energetycznej.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
III.1.1 Współpraca z innymi zarządcami dróg w zakresie zwiększenia zewnętrznej dostępności komunikacyjnej gminy.	Gmina	Zarządcy dróg, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, sąsiednie gminy
III.1.2 Budowa, modernizacja i przebudowa dróg gminnych do parametrów normatywnych.	Gmina	Zarządcy dróg, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, sąsiednie gminy
III.1.3 Budowa ciągów pieszych przy drogach.	Gmina, powiat	Zarządcy dróg, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, sąsiednie gminy
III.1.4 Przebudowa i rozwój systemu oświetlenia ulicznego.	Gmina	Zarządcy dróg, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, sąsiednie gminy

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
III.1.5 Tworzenie miejsc parkingowych, szczególnie przy obiektach użyteczności publicznej oraz atrakcyjnych rekreacyjno-turystycznie.	Gmina	Właściciele gruntów, instytucje publiczne, przedsiębiorcy
III.1.6 Współpraca w zakresie usprawniania komunikacji zbiorowej, w tym dostosowania rozkładu jazdy komunikacji do potrzeb mieszkańców i odwiedzających.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, sąsiednie gminy, przewoźnicy
III.1.7 Tworzenie sieci tras rowerowych o charakterze komunikacyjnym, zintegrowanych z innymi systemami komunikacyjnymi.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, sąsiednie gminy,
III.1.8 Poprawa bezpieczeństwa w ruchu drogowym.	Policja, służby odpowiedzialne za bezpieczeństwo	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Gmina Turośl, OSP, PSP, organizacje pozarządowe, media
III.1.9 Współpraca z innymi jednostkami, instytucjami i podmiotami w zakresie rozwoju infrastruktury dla społeczeństwa informacyjnego (dostęp do sieci Internet, zasięg sieci komórkowych).	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, firmy telekomunikacyjne
III.1.10 Modernizacja infrastruktury energetycznej na terenie gminy.	Gmina	Przedsiębiorstwa energetyczne

Cel operacyjny III.2. Rozwój oferty rekreacyjno-sportowej oraz kulturalnej**Strategia postępowania:**

Sektor usług publicznych wpływa bezpośrednio na jakość życia mieszkańców gminy. Rozwój tych usług stanowi jeden z priorytetów Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego, jak również Strategii Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku, w której zaakcentowano konieczność rozwoju mniejszych miast i terenów wiejskich regionu, który jest rozumiany jako wzrost poziomu i dostępności usług społecznych na tych terenach. Jako kluczowe usługi społeczne uznano m.in. edukację, kulturę, ochronę zdrowia oraz sport i rekreację. Wysoki poziom tych usług ma korzystnie wpływać na wskaźniki demograficzne (dodatnie saldo migracji, dodatni przyrost naturalny) i sprzyjać rozwojowi społeczno-gospodarczemu poza dużymi ośrodkami miejskimi.

W nawiązaniu do powyższych założeń strategicznym działaniem Gminy Turośl będzie nadal dbałość o odpowiednią dostępność usług publicznych, przejawiająca się m.in. zminimalizowaniem utrudnień dostępowych dla mieszkańców, a także podnoszeniem ich jakości i różnorodności.

Atrakcyjność oferty w zakresie kultury, rekreacji i sportu w dużym stopniu uzależniona jest od warunków infrastrukturalnych. Dlatego też podejmowane i wspierane będą interwencje ukierunkowane na rozwój i modernizację istniejącej bazy infrastrukturalnej. Ważne jest prezentowanie postawy otwartości na nowe zjawiska i potrzeby, przy założeniu stałego monitorowania tego, co dzieje się w tym zakresie w sąsiednich gminach, aby nie powiełać dostępnej tam oferty, ale ją uzupełniać i różnicować. Działanie odwrotne, nieuwzględniające istniejącej i powstającej infrastruktury kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej w bezpośrednim sąsiedztwie gminy, mogą doprowadzić do ponoszenia wysokich kosztów społecznych i ekonomicznych. Ponadto inwestycje infrastrukturalne powinny każdorazowo być poprzedzone szczegółową analizą potrzeb oraz weryfikacją, czy nie jest możliwe w pierwszej kolejności lepsze wykorzystanie już istniejących obiektów, służących spędzaniu czasu wolnego.

Wyzwaniem pozostaje kreowanie konkurencyjnej oferty kulturalnej i rekreacyjno-sportowej oraz stałe zachęcanie mieszkańców do aktywności na polu uczestnictwa w wydarzenia kulturalnych oraz aktywnych formach spędzania czasu wolnego, co w obecnych czasach jest przedsięwzięciem trudnym – ze względu na ograniczenia czasowe czy finansowe, oraz atrakcyjność konsumpcyjnego stylu życia. Oferta w tym zakresie winna być budowana w oparciu o naturalne przewagi konkurencyjne Gminy Turośl. Proponowanymi działaniami są m.in. tworzenie warunków rozwoju dla organizacji, podmiotów i osób prowadzących działalność w zakresie kultury i sportu w wymiarze amatorskim i profesjonalnym, promocja i wsparcie lokalnych twórców i artystów, realizacji badań i dokumentowanie lokalnego i regionalnego dziedzictwa kulturowego, odtwarzanie starych przepisów kulinarnych, dbałość o dziedzictwo lokalne. Działania w zakresie opieki nad lokalnym i regionalnym dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym realizowane będą m.in. poprzez poprawę stanu i sposobu użytkowania zabytków oraz przeciwdziałanie procesowi ich degradacji, kompleksową rewitalizację obszarów zdegradowanych, zachowanie i rewaloryzację dziedzictwa kulturowego, włączanie zasobów dziedzictwa w obieg ekonomiczny.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
III.2.1 Zrównoważony rozwój infrastruktury kulturalnej i rekreacyjno-sportowej.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, sąsiednie gminy, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje kultury, kluby sportowe
III.2.2 Lepsze wykorzystanie obiektów służących spędzaniu czasu wolnego.	Gmina	Przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, kluby sportowe
III.2.3 Zwiększanie poziomu społecznego uczestnictwa w kulturze oraz aktywnych formach spędzania czasu wolnego.	Instytucje kultury, kluby sportowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, sąsiednie gminy, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, kluby sportowe

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
III.2.4 Tworzenie warunków rozwoju dla organizacji, podmiotów i osób prowadzących działalność w zakresie kultury i sportu w wymiarze amatorskim i profesjonalnym.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, sąsiednie gminy, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, kluby sportowe
III.2.5 Utrzymanie wielokulturowego bogactwa oraz tożsamości lokalnej i regionalnej, w szczególności poprzez wspieranie folkloru, tradycji i sztuki ludowej.	Instytucje kultury	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Gmina Turośl, sąsiednie gminy, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, placówki oświatowe
III.2.6 Działania w zakresie opieki nad lokalnym i regionalnym dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje kultury, Wojewódzki Konserwator Zabytków, właściciele obiektów zabytkowych
III.2.7 Inicjowanie i wspieranie działań mających na celu podnoszenie społecznej świadomości i wrażliwości w zakresie dziedzictwa przyrodniczego-kulturowego, a także podejmowanie działań na rzecz poprawy poziomu estetycznego otoczenia i ładu przestrzennego.	Gmina, instytucje kultury	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, sąsiednie gminy, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, placówki oświatowe

Cel operacyjny III.3. Poprawa bezpieczeństwa zdrowotnego i społecznego

Strategia postępowania:

Jednym z najważniejszych celów rozwojowych Gminy Turośl jest wysoki poziom bezpieczeństwa mieszkańców w wymiarze zdrowotnym i społecznym. Działania podejmowane w obszarze organizacji oferty usług publicznych opierać się będą na szeroko rozumianej identyfikacji potrzeb oraz integracji instrumentów dla głównych odbiorców tej polityki.

Poprawa poziomu zdrowia i związanej z nim jakości życia mieszkańców gminy realizowana będzie poprzez zapewnienie kompleksowej opieki medycznej o wysokim standardzie usług (m.in. doskonalenie bazy infrastrukturalnej i specjalistycznego wyposażenia, doskonalenie kadr), zwiększenie dostępności profilaktyki, wczesnej diagnostyki, badań i konsultacji medycznych dla mieszkańców, a także dzięki wsparciu i promowaniu różnorodnych inicjatyw prozdrowotnych i aktywizujących. Oferta w obszarze ochrony zdrowia uwzględnić będzie zestaw specjalistycznych usług adresowanych do grupy seniorów oraz osób niepełnosprawnych.

Ze względu na postępujące zmiany w strukturze społecznej, wdrażana będzie kompleksowa polityka senioralna, obejmująca w szczególności aktywizację zawodową, kulturowo-społeczną i obywatelską osób starszych. Priorytetem jest jak najdłuższe utrzymanie przez seniorów dobrego stanu zdrowia i samodzielności, realizującej się m.in. poprzez kontynuację aktywności zawodowej i zaangażowanie społeczne.

Realizowana będzie również polityka prorodzinna, ukierunkowana na wspieranie rodziny i promowanie wartości rodzinnych, w tym przeciwdziałanie kryzysom i patologiom rodzinnym, a także na rozwój oferty opieki nad dziećmi, umożliwiającej mieszkańcom prowadzenie działalności gospodarczej i zawodowej.

Polityka społeczna, prowadzona w sposób racjonalny i adekwatny do zdiagnozowanych potrzeb, realizowana będzie przy współpracy podmiotów polityki społecznej, rynku pracy i zatrudnienia, organizacji pozarządowych i innych. Zakłada się m.in. wsparcie i rozwój instytucjonalnych oraz pozainstytucjonalnych form pomocy społecznej, a także przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób i grup zagrożonych oraz dotkniętych tym problemem.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
III.3.1 Doskonalenie bazy infrastrukturalnej, wyposażenia oraz standardu obsługi w placówkach ochrony zdrowia.	Zakłady opieki zdrowotnej	Narodowy Fundusz Zdrowia, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Gmina Turośl, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe
III.3.2 Organizowanie i wspieranie akcji oraz programów profilaktycznych, badań i konsultacji medycznych dla mieszkańców gminy.	Zakłady opieki zdrowotnej, gmina	Narodowy Fundusz Zdrowia, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, firmy farmaceutyczne
III.3.3 Rozwój usług opiekuńczych i medycznych, w szczególności dedykowanych osobom starszym.	Zakłady opieki zdrowotnej	Narodowy Fundusz Zdrowia, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Gmina Turośl, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe
III.3.4 Promocja zdrowego, aktywnego stylu życia.	Zakłady opieki zdrowotnej, kluby sportowe, gmina	Narodowy Fundusz Zdrowia, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe
III.3.5 Wspieranie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym wykorzystanie mechanizmu ekonomii społecznej.	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	Narodowy Fundusz Zdrowia, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Gmina Turośl, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, zakłady opieki zdrowotnej, placówki oświatowe, instytucje kultury
III.3.6 Działania na rzecz wyrównywania szans osób niepełnosprawnych, w tym	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
m.in. likwidacja barier architektonicznych.		Kolnie, zakłady opieki zdrowotnej, organizacje pozarządowe, GOPS
III.3.7 Przeciwdziałanie i zwalczanie dysfunkcji w rodzinie, w tym m.in. przeciwdziałanie przemocy w rodzinie	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Gmina Turośl, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe, instytucje kultury
III.3.8 Prowadzenie działań z zakresu profilaktyki uzależnień, w tym wśród dzieci i młodzieży.	Placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Gmina Turośl, organizacje pozarządowe, instytucje kultury, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, kluby sportowe
III.3.9 Organizowanie i wspieranie funkcjonowania różnorodnych form pomocy społecznej.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, GOPS, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe
III.3.10 Skuteczna polityka prorodzinna.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe, instytucje kultury
III.3.11 Kompleksowa polityka senioralna.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, organizacje pozarządowe, placówki oświatowe, instytucje kultury

OBSZAR PRIORYTETOWY IV
ZARZĄDZANIE I KAPITAŁ SPOŁECZNY

Cel strategiczny:

Zarządzanie partnerskie sprawami publicznymi

MIERNIKI OSIĄGNIĘĆ		
Cel operacyjny	Proponowane mierniki monitorowania celu	Źródło
Cel operacyjny IV.1. Sprawne i efektywne zarządzanie publiczne	Liczba zrealizowanych wspólnie z organizacjami pozarządowymi i innymi uczestnikami życia publicznego projektów	Dane gminy
	Liczba pracowników samorządowych, którzy rozwinęli swoje kompetencje zawodowe poprzez udział w szkoleniach, kursach, warsztatach i innych formach doskonalenia	Dane gminy
	Liczba usług publicznych udostępnianych za pomocą systemu elektronicznego	Dane gminy
Cel operacyjny IV.2. Wzmacnianie aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców	Liczba osób i/lub organizacji korzystających z mechanizmów partycypacji	Dane gminy
	Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji pozarządowych na 1000 mieszkańców	Dane gminy i/lub GUS
	Wysokość środków finansowych przeznaczanych na konkursy dla organizacji pozarządowych	Dane gminy
	Liczba zadań publicznych zleczanych do realizacji organizacjom pozarządowym	Dane gminy
	Liczba poddanych konsultacjom dokumentów/proponowanych rozwiązań społeczno-gospodarczych	Dane gminy
Cel operacyjny IV.3. Wzmacnianie tożsamości lokalnej i spójności społecznej	Wyniki badań społecznych wśród mieszkańców Gminy Turośl w zakresie poczucia tożsamości lokalnej	Dane gminy
	Liczba projektów i/lub uczestników programów integracyjnych	Dane gminy

Cel operacyjny IV.1. Sprawne i efektywne zarządzanie publiczne.

Strategia postępowania:

Podstawowymi założeniami nowego paradygmatu prowadzenia polityki rozwoju na każdym poziomie zarządzania państwem jest partnerstwo i podejście zintegrowane, które prowadzi mają do wzrostu spójności społeczno-gospodarczej oraz wystąpienia efektu synergii. Realizacja najważniejszych celów polityki krajowej, zdefiniowanych w ramach Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego, wymaga - zarówno na poziomie konkurencyjności, jak

i spójności - skoordynowanych działań podejmowanych przez samorzządy w zakresie realizacji wielu usług publicznych na rzecz mieszkańców, dla których granice pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego mają jedynie administracyjny wymiar. Proponowane instrumenty realizacji polityki rozwoju warunkują konieczność zacieśnienia współpracy międzysamorządowej i międzysektorowej.

Idea prowadzenia działań uznaje współpracę na rzecz rozwiązywania wspólnych problemów lub wykorzystywania szans rozwojowych za podstawę ubiegania się o wsparcie z funduszy europejskich. Celem polityki zorientowanej terytorialnie i jej instrumentów jest mobilizowanie do współpracy różnych partnerów.

W kontekście powyższych, wyzwaniem strategicznym Gminy Turośl jest partnerskie zarządzanie sprawami publicznymi, wykorzystujące nowoczesne instrumenty prowadzenia polityki rozwoju. System ten powinien opierać się na:

- zacieśnieniu współpracy, koordynacji działań podejmowanych przez samorzządy oraz podmioty prywatne i organizacje pozarządowe w zakresie realizacji usług publicznych na rzecz mieszkańców,
- zintegrowanym planowaniu i realizacji polityk publicznych na obszarach, w których funkcjonuje Gmina Turośl,
- profesjonalnym systemie gromadzenia i analizowania danych i informacji dotyczących aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej i obserwowalnych trendów rozwojowych,
- skutecznych kanałach komunikacji,
- wysokich kompetencjach kadr samorządowych,
- wykorzystaniu nowoczesnych narzędzi telekomunikacyjnych,
- skutecznym marketingu terytorialnym.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
IV.1.1 Współpraca z partnerskimi JST w zakresie gromadzenia i analizowania danych i informacji dotyczących sytuacji społeczno-gospodarczej na terenie gminy i w jej otoczeniu	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne
IV.1.2 Poprawa komunikacji i przepływu informacji pomiędzy Gminą Turośl a otoczeniem	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne
IV.1.3 Wdrażanie nowoczesnych	Gmina	Administracja rządowa, Urząd

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
instrumentów zarządzania publicznego.		Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, firmy doradcze i szkoleniowe
IV.1.4 Doskonalenie kadr samorządowych.	Gmina	Administracja rządowa, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, firmy doradcze i szkoleniowe
IV.1.5 Promowanie systemu wartości etycznych wśród pracowników samorządowych, przejrzystość pracy urzędu (w załatwianiu spraw i w dostępie do informacji publicznej).	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, firmy doradcze i szkoleniowe, media
IV.1.6 Rozwój usług elektronicznych w administracji publicznej (e-administracja).	Gmina	Administracja rządowa, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, firmy doradcze i szkoleniowe
IV.1.7 Sprawny i skuteczny marketing terytorialny w wymiarze regionalnym, krajowym i zagranicznym	Gmina	Administracja rządowa, Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, firmy doradcze i szkoleniowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, media
IV.1.8 Rozwój współpracy w ramach i z Lokalną Grupą Działania „Kraina Mlekiem Płynąca”	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, firmy doradcze i szkoleniowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, media
IV.1.9 Funkcjonalne zarządzanie przestrzenią, w tym m.in. rewitalizacja obszarów gminy	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne, firmy doradcze i szkoleniowe, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, media

Cel operacyjny IV.2. Wzmacnianie aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców**Strategia postępowania:**

Respektując obowiązujące zasady rozwoju regionalnego w Polsce (tzw. nowy paradygmat rozwoju regionalnego) oraz wyzwania, przed jakimi stoi Gmina Turośl, Strategia Rozwoju Gminy uwzględnia potrzeby i oczekiwania całej wspólnoty gminnej. Powodzenie jej realizacji w znacznej mierze będzie zależęć od zaangażowania i determinacji władz samorządowych, partnerów gospodarczych i społecznych. Strategia nie obejmuje bowiem wyłącznie zadań, będących w kompetencjach samorządu gminnego, ale wskazuje na rozwiązania niezbędne dla stałego i efektywnego rozwoju całej wspólnoty lokalnej, zgodnie z założeniem wieloszczeblowego, partnerskiego zarządzania sprawami publicznymi.

Priorytetową zasadą prowadzenia polityki rozwoju w przestrzeni gminy będzie partycypacja społeczna. Partycypacja to cały wachlarz działań, metod i technik uczestnictwa obywateli w określaniu potrzeb i problemów społecznych oraz partnerskie współdziałanie, mające na celu zaspokojenie tych potrzeb i rozwiązanie zdiagnozowanych problemów. Partycypacja to faktyczny udział społeczeństwa w podejmowaniu ważnych decyzji rozwojowych.

Wspieranie aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców będzie się odbywało m.in. poprzez edukację obywatelską oraz promocję i wsparcie zaangażowania obywatelskiego, w tym wolontariatu, jak również przez doskonalenie współpracy administracji z organizacjami pozarządowymi, w tym m.in. usprawnienie procedur informowania i konsultacji, wzmacnianie profesjonalizacji i integracji sektorowej podmiotów społecznych, rozwój finansowych i pozafinansowych form współpracy międzysektorowej, czy promocję innowacyjności w obszarze usług publicznych.

Efektem docelowym jest wdrożenie efektywnego systemu zarządzania gminą, której rozwój oparty jest na współpracy i mobilizowaniu zasobów.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
IV.2.1 Promocja aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców.	Gmina, organizacje pozarządowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, placówki oświatowe
IV.2.2 Edukacja obywatelska mieszkańców, w szczególności dzieci i młodzieży.	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, organizacje pozarządowe
V.2.3 Doskonalenie budżetu partycypacyjnego.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina

STRATEGIA ROZWOJU GMINY TUROŚL DO 2025 ROKU

Kierunki interwencji	Jednostka koordynująca	Kluczowi partnerzy
		Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, organizacje pozarządowe
IV.2.4 Rozwój współpracy międzysektorowej – finansowe i pozafinansowe formy współpracy, promocja innowacyjności w obszarze usług publicznych.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, organizacje pozarządowe
IV.2.5 Wspieranie rozwoju instytucjonalnego i profesjonalizacji organizacji pozarządowych.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, organizacje pozarządowe
IV.2.6 Integracja sektorowa organizacji pozarządowych, rozwój współpracy wewnątrzsektorowej.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, organizacje pozarządowe
IV.2.7 Wspieranie rozwoju i promocja wolontariatu.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, organizacje pozarządowe
IV.2.8 Doskonalenie procedur informowania i konsultacji społecznych.	Gmina	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, organizacje pozarządowe

Cel operacyjny IV.3. Wzmocnienie tożsamości lokalnej i spójności społecznej

Strategia postępowania:

Jednym z kluczowych wyzwań stojących przed Gminą Turośl jest wzmocnianie spójności i integralności społecznej, budowanie silnej tożsamości lokalnej, poczucia przywiązania do miejsca zamieszkania, jego specyfiki i historii, m.in. poprzez tworzenie miejsc integracji społecznej oraz dbałość o dziedzictwo kulturowe, w szczególności o charakterze niematerialnym.

Silne, pozytywne relacje w ramach wspólnoty samorządowej dają szansę sprawnej i efektywnej współpracy na rzecz wykorzystywania specyficznych potencjałów terytorialnych,

realizacji potrzeb społecznych i rozwiązywania najważniejszych problemów gminy, celem zwiększenia skuteczności prowadzonej polityki rozwoju.

<i>Kierunki interwencji</i>	<i>Jednostka koordynująca</i>	<i>Kluczowi partnerzy</i>
IV.3.1 Budowanie poczucia wspólnoty, wrażliwości i współodpowiedzialności społecznej, w tym promocja dobrego sąsiedztwa.	Gmina, instytucje kultury	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, placówki oświatowe
IV.3.2 Wzmacnianie patriotyzmu oraz tożsamości lokalnej i regionalnej.	Gmina, instytucje kultury	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, placówki oświatowe
IV.3.3 Działania z zakresu integracji międzypokoleniowej.	Gmina, instytucje kultury	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, placówki oświatowe
IV.3.4 Działania ukierunkowane na integrację mieszkańców, w tym również inwestycje tworzące miejsca integracji społecznej.	Gmina, placówki oświatowe	Urząd Marszałkowski Woj. Podlaskiego, Starostwo Powiatowe w Kolnie, gminy sąsiednie, LGD „Kraina Mlekiem Płynąca”, instytucje publiczne, media, placówki kultury

ZGODNOŚĆ STRATEGII Z DOKUMENTAMI WYŻSZEGO RZĘDU

Strategia Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku jest zgodna m.in. z następującymi dokumentami strategicznymi na szczeblu międzynarodowym i krajowym:

- Europa 2020 Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu,
- Wewnętrzny dokument „Position of the Commission Services on the development of Partnership Agreement and programmes in POLAND for the period 2014-2020” opublikowany przez Komisję Europejską 26.09.2012 r.
- Strategia Rozwoju Kraju 2020. Aktywne społeczeństwo, konkurencyjna gospodarka, sprawne państwo,
- Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020,
- Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2020,
- Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki „Dynamiczna Polska 2020”,
- Szczegółowe opisy priorytetów programów operacyjnych na szczeblu krajowym, w tym Programu Operacyjnego Rozwój Obszarów Wiejskich 2014-2020,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Podlaskiego na lata 2014-2020,
- Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego do 2020 roku,
- Inne dokumenty strategiczne, w tym Rozporządzenie dla funduszy Wspólnych Ram Strategicznych 2014 – 2020 przyjęte 19 stycznia 2012 r.

Poniżej zostały przedstawione uwarunkowania rozwojowe wynikające z analizy dokumentów strategicznych na szczeblu krajowym i europejskim.

Podstawowym dokumentem strategicznym określającym politykę Unii Europejskiej do roku 2020 jest *Europa 2020 Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*. Określa 3 priorytety:

- Rozwój inteligentny – rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacyjnej,
- Rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywnie korzystającej z zasobów, przyjaznej środowisku i konkurencyjnej,
- Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie działań zapewniających powstanie nowych miejsc pracy i dostęp do osiągnięć cywilizacyjnych.

Przedstawiono w nim także pięć nadrzędnych celów, które powinny być osiągnięte do 2020 roku. Są to:

- Wskaźnik zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat powinien wynosić 75%.,
- Na inwestycje w badania i rozwój należy przeznaczać 3% PKB Unii,
- W zakresie klimatu i energii należy osiągnąć cele „20/20/20” (w tym ograniczenie emisji dwutlenku węgla nawet o 30%, jeśli pozwolą na to warunki),
- Liczbę osób przedwcześnie kończących naukę szkolną należy ograniczyć do 10%, a co najmniej 40% osób z młodego pokolenia powinno zdobywać wyższe wykształcenie,
- Liczbę osób zagrożonych ubóstwem należy zmniejszyć o 20 mln.

Niniejsza Strategia jest zgodna z powyższymi zapisami.

Strategia Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku zgodna jest z zapisami i wytycznymi Wewnętrznego dokumentu „Position of the Commission Services on the development of Partnership Agreement and programmes in POLAND for the period 2014-2020” opublikowany przez Komisję Europejską 26.09.2012 r., jak również z zapisami Umowy Partnerstwa i Kontraktu Terytorialnego. Strategia odpowiada zapisom Rozporządzenia dla funduszy Wspólnych Ram Strategicznych 2014 – 2020 przyjętych 19 stycznia 2012 r. i Wytycznym Regionalnych Programów Operacyjnych. Zamierzenia planowane do realizacji w niniejszej Strategii odzwierciedlają wytyczne programowe Unii Europejskiej Państwa Polskiego.

Podstawowym dokumentem określającym strategiczne kierunki rozwoju Polski do 2020 roku jest *Strategia rozwoju Kraju do 2020 roku*. Trzema podstawowym obszarami zostały przypisane cele strategiczne oraz kierunki interwencji. Podstawowym celem krajowej polityki transportowej jest zwiększenie dostępności terytorialnej, poprawa bezpieczeństwa uczestników ruchu i efektywności sektora transportowego przez utworzenie spójnego, zrównoważonego, i przyjaznego użytkownikowi systemu transportowego w wymiarze krajowym (lokalnym), europejskim i globalnym. Poprawa dostępności terytorialnej w Polsce wymaga integracji głównych gałęzi transportu (kolejowego, drogowego, morskiego, lotniczego i wodnego-śródlądowego), rozumianych jako zintegrowany system transportowy. Zasadniczym zadaniem takiego systemu jest przezwyciężenie barier geograficznych, aby możliwa była interakcja między obywatelami, przedsiębiorcami, a także między całymi gospodarkami. Jest to również krok w kierunku lepszego wykorzystania potencjału gospodarczego regionów. Główny cel SRT odnosi się zarówno do utworzenia zintegrowanego systemu transportowego przez inwestycje w infrastrukturę transportową, jak i wykreowania sprzyjających warunków dla sprawnego funkcjonowania rynków transportowych oraz rozwoju efektywnych systemów przewozowych. Realizacja głównego celu transportowego w perspektywie 2020 r. i dalszej, wiąże się z realizacją pięciu celów szczegółowych, właściwych dla każdej z gałęzi transportu. Chodzi o:

- stworzenie nowoczesnej i spójnej sieci infrastruktury transportowej,
- poprawę sposobu organizacji i zarządzania systemem transportowym,

- poprawę bezpieczeństwa użytkowników ruchu oraz przewożonych towarów,
- ograniczanie negatywnego wpływu transportu na środowisko,
- zbudowanie racjonalnego modelu finansowania inwestycji infrastrukturalnych.

Niniejsza Strategia jest w pełni zgodna z powyższymi zapisami, polityką Polski i UE, w tym dotyczącymi zrównoważonego rozwoju, rozwoju i ochrony środowiska.

W *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego* przyjęto trzy główne cele polityki regionalnej do 2020 roku:

- „konkurencyjność” - wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów,
- „spójność” - budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych,
- „sprawność” - tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych ukierunkowanych terytorialnie.

Kierunki działań polityki regionalnej w ramach celu 1. obejmują: - wzmocnienie funkcji metropolitalnych ośrodków wojewódzkich i integracja ich obszarów funkcjonalnych, w tym: Warszawy – stolicy państwa; - tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania procesów rozwojowych i zwiększania ich absorpcji poza ośrodkami wojewódzkimi; - budowę podstaw konkurencyjności województw – działania tematyczne; - zwiększanie dostępności komunikacyjnej pomiędzy regionami i wewnątrz nich. W ramach celu 2. zidentyfikowano następujące problemy rozwojowe: - wzmocnienie spójności w układzie krajowym; - wspieranie obszarów wiejskich o najniższym poziomie dostępu do dóbr i usług; - restrukturyzacja i rewitalizacja miast i innych obszarów; - przewyższanie niedogodności związanych z położeniem obszarów przygranicznych, szczególnie wzdłuż zewnętrznych granic UE; - zwiększanie dostępności transportowej do ośrodków wojewódzkich. Kierunki działań podejmowane w ramach celu 3. obejmują: - wzmocnienie strategicznego wymiaru polityki regionalnej; - jakość zarządzania i terytorialne ukierunkowanie polityk publicznych; - przebudowę i wzmocnienie koordynacji w wieloszczeblowym zarządzaniu; - wspomaganie budowy kapitału społecznego dla rozwoju regionalnego.

Cele strategiczne zapisane w niniejszej Strategii są zgodne z celami zapisanymi w *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*.

Założenia *Narodowego Planu Rozwoju Gospodarki Niskoemisyjnej* określają cel główny jako Rozwój gospodarki niskoemisyjnej przy zapewnieniu zrównoważonego rozwoju kraju. Sformułowano następujące cele szczegółowe:

- Rozwój niskoemisyjnych źródeł energii,

- Poprawa efektywności energetycznej,
- Poprawa efektywności gospodarowania surowcami i materiałami,,
- Rozwój i wykorzystanie technologii niskoemisyjnych,
- Zapobieganie powstawaniu oraz poprawa efektywności gospodarowania odpadami,
- Promocja nowych wzorców konsumpcji.

Cele i zadania zapisane w *Strategii Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku* są zgodne ze wszystkimi przytoczonymi wcześniej dokumentami strategicznymi wyższego rzędu.

SYSTEM MONITOROWANIA, EWALUACJI I AKTUALIZACJI STRATEGII

Podstawą skutecznego wdrażania działań służących osiągnięciu celów *Strategii Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku* jest dysponowanie wiedzą na temat postępów osiąganych w zakresie wdrażanych kierunków interwencji oraz zdolność do reagowania na pojawiające się różnice pomiędzy przyjętymi założeniami a uzyskiwanymi efektami realizacji kluczowych zadań.

Instytucjonalną strukturę systemu monitorowania i ewaluacji *Strategii* tworzą:

- Rada Gminy Turośl,
- Wójt Gminy Turośl,
- Wydział Urzędu Gminy, mający w kompetencjach nadzór nad *Strategią* – pełniący rolę centrum koordynacyjnego ds. monitorowania i realizacji *Strategii Rozwoju Gminy*,
- Inne wydziały Urzędu Gminy i jednostki gminne – pełniące rolę:
 - jednostek realizujących konkretne kierunki interwencji *Strategii*, będące w bezpośrednich kompetencjach samorządu gminnego, i zarazem jednostek monitorujących te kierunki interwencji ze strony Gminy Turośl (sprawozdania składane do wydziału Urzędu Gminy, mającego w kompetencjach nadzór nad *Strategią*),
 - jednostek monitorujących ze strony Gminy Turośl te kierunki interwencji, które są w kompetencjach innych JST (samorządów powiatowego i regionalnego, administracji rządowej, itp.) bądź innych podmiotów, np. organizacji pozarządowych – uzyskiwanie danych i informacji oraz przekazywanie ich do wydziału Urzędu Gminy, mającego w kompetencjach nadzór nad *Strategią*.

Sprawozdawczość z monitoringu oraz aktualizacja *Strategii Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku* dokonywane będą w okresach rocznych. Władze samorządowe gminy dokonują okresowej oceny stopnia realizacji *Strategii* w oparciu o dwa elementy podsystemu monitoringu i ewaluacji:

- analizę wskaźnikową bazującą na miernikach wyznaczonych dla każdego celu operacyjnego,
- raport z realizacji kierunków interwencji.

Analiza wskaźnikowa, bazującą na miernikach wyznaczonych dla każdego celu operacyjnego *Strategii*, będzie przygotowywana przez wydział Urzędu Gminy, mający w kompetencjach nadzór nad *Strategią*, w oparciu o pozyskane dane statystyczne i informacje, w skład których wchodzi następujące źródła informacji:

- statystyka publiczna – generowana przez Główny Urząd Statystyczny w ramach Banku Danych Lokalnych, dostępna pod adresem www.stat.gov.pl/bdl – z uwzględnieniem opóźnienia w zamieszczaniu aktualnych danych statystycznych w Banku Danych Lokalnych,
- statystyka prowadzona przez samorząd gminny – generowana i gromadzona przez poszczególne wydziały oraz jednostki gminne, zobowiązane do terminowego przekazywania danych i informacji do wydziału Urzędu Gminy, mającego w kompetencjach nadzór nad Strategią,
- zestawienia własne (np. przygotowywane z wykorzystaniem Subregionalnego Systemu Analiz Samorządowych),
- statystyka prowadzona przez podmioty prywatne, pozarządowe, samorząd regionalny i administrację rządową, dotycząca działań zbieżnych merytorycznie z badanym celem operacyjnym – przekazywanie informacji i danych przez te podmioty i jednostki zewnętrzne do wydziału Urzędu Gminy, mającego w kompetencjach nadzór nad Strategią, powinno odbywać się na mocy porozumień ze wskazanymi podmiotami i jednostkami. Porozumienia te dotyczą takich podmiotów i jednostek zewnętrznych, jak np.: organizacje pozarządowe, izby i stowarzyszenia gospodarcze, Podlaska Organizacja Turystyczna, Wojewódzki Konserwator Zabytków, zarządcy dróg, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego czy Okręgowa Komisja Egzaminacyjna w Łomży.

W wyborze mierników określających postęp realizacji celów Strategii, przyjęto zasadę ograniczonej liczby mierników monitorowania dla każdego z celów – zgodnie z rekomendacjami zawartymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego. Przy doborze mierników kierowano się adekwatnością, jednak głównym ograniczeniem była dostępność danych.

Podstawowym źródłem danych do monitorowania poziomu realizowania Strategii stała się statystyka publiczna, a w niektórych przypadkach konieczne jest zawiązanie porozumień z innymi podmiotami i jednostkami zewnętrznymi. W ramach analizy wskaźnikowej, realizowanej przez wydział Urzędu Gminy, mający w kompetencjach nadzór nad Strategią, mierniki pochodzące ze statystyki publicznej (BDL GUS) mogą zostać przedstawione w układach porównawczych (banchmarking), np. w porównaniach względem średniej dla innych gmin powiatu kolneńskiego średniej dla powiatu kolneńskiego, województwa podlaskiego czy kraju. Zakres czasowy analizy powinien obejmować zmiany w stosunku do roku bazowego (2015 r.) i roku ostatniego badania (dynamika).

Pomocnicza tabela do przekazywania danych statystycznych do wydziału Urzędu Gminy, mającego w kompetencjach nadzór nad Strategią, wygląda następująco:

Cel operacyjny nr			
Nazwa miernika	Źródło danych i jednostka miary	Wartość dla roku bazowego (2015)	Wartość dla roku badanego (.....)
1.			
2.			
3.			

Raport z realizacji kierunków interwencji, przygotowywany przez wydział Urzędu Gminy, mający w kompetencjach nadzór nad Strategią, opiera się na informacjach dotyczących stanu realizacji danego kierunku interwencji, przekazywanych przez poszczególne wydziały oraz jednostki gminne, zbieżne merytorycznie z badanym celem operacyjnym, i/lub inne JST i podmioty zewnętrzne (m.in. podmioty prywatne, pozarządowe, samorząd regionalny i administracja rządową), jeżeli dany kierunek interwencji mieści się w ich kompetencjach.

Jeżeli kierunki interwencji w ramach danego celu operacyjnego mieszczą się w kompetencjach pozagminnych, to jednostką realizującą jest konkretny podmiot lub instytucja zewnętrzna, natomiast jednostką monitorującą ze strony Gminy Turośl jest konkretny wydział Urzędu Gminy lub jednostka gminy, która merytorycznie jest zbieżna z przedmiotem danego celu. W takich przypadkach, wskazany wydział lub jednostka gminna (czyli jednostka monitorująca ze strony Gminy Turośl) pozyskuje informacje od jednostki realizującej, dotyczące stanu realizacji kierunków interwencji w ramach danego celu, i składa sprawozdanie do wydziału Urzędu Gminy, mającego w kompetencjach nadzór nad Strategią.

Sprawozdania do wydziału Urzędu Gminy, mającego w kompetencjach nadzór nad Strategią, składane są rokrocznie na określonym formularzu sprawozdawczym. Stanowią one podstawę zbiorczego raportu z realizacji kierunków interwencji całej Strategii.

Dla zwiększenia efektywności procesu sprawozdawczego z realizacji kierunków interwencji Strategii, sprawozdania realizacyjne składane są na ujednoliconym formularzu sprawozdawczym, wg następującego wzoru:

KIERUNEK INTERWENCJI:		
CEL STRATEGICZNY	CEL OPERACYJNY	JEDNOSTKA REALIZUJĄCA:
OPIS STANU REALIZACJI KIERUNKU INTERWENCJI (m.in.: zrealizowane przedsięwzięcia w danym okresie, stopień realizacji kierunku interwencji, skuteczność zastosowanych instrumentów realizacyjnych, ocena partnerów realizacyjnych, sukcesy realizacyjne, uzyskane efekty)		
OPIS POWSTAŁYCH TRUDNOŚCI REALIZACYJNYCH (m.in.: problemy powstałe na etapie realizacji, opóźnienia i ich przyczyny, środki podjęte w celu przewyżczenia trudności, rekomendacje dotyczące zmian w realizacji kierunku interwencji, możliwe usprawnienia)		
OPIS ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA (wielkość środków finansowych wydatkowanych na realizację kierunku interwencji w danym okresie (lata realizacji), w podziale na źródła finansowania)		
Budżet gminy X	(kwota w zł)	(% kwoty ogółem)
Budżet jednostki realizującej	(kwota w zł)	(% kwoty ogółem)
Środki zewnętrzne	(kwota w zł)	(% kwoty ogółem)
Ogółem	(kwota w zł)	(% kwoty ogółem)

Na podstawie złożonych sprawozdań, wydział Urzędu Gminy, mający w kompetencjach nadzór nad Strategią, opracowuje raport z realizacji kierunków interwencji, który wraz z analizą wskaźnikową jest podstawą dla władz samorządowych Gminy Turośl do podejmowania oceny realizacji *Strategii Rozwoju Gminy Turośl do 2025 roku*, wprowadzania uzupełnień oraz dokonywania niezbędnych i uzasadnionych zmian (reagowanie na zmieniające się uwarunkowania społeczno-gospodarcze w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym gminy).

PRZEWODNICZĄCY RADY

Sławomir Milewski